Doi: 10.34247/artukluakademi.1771088 | Araştırma Makalesi

Artuklu Akademi

Kur'an Tilavetinde Tekellüf Sorunu: Kavramsal Çözümleme ve Pratik Bir Yaklaşım

Mustafa Sağlam | 0000-0001-5415-2761 | mustafasaglam@nevsehir.edu.tr

Dr. Öğr. Üyesi | Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi | İlahiyat Fakültesi | Kur'an-ı Kerim Okuma ve Kıraat İlmi Anabilim Dalı | Nevşehir | Türkiye

https://ror.org/019jds967

Atıf

Sağlam, Mustafa. "Kur'an Tilavetinde Tekellüf Sorunu: Kavramsal Çözümleme ve Pratik Bir Yaklaşım", *Artuklu Akademi* 12/2 (Aralık 2025), 525-547. https://doi.org/10.34247/artukluakademi.1771088

Öz

Bu makale, Kur'an'ı zoraki ve gösterişe dayalı şekilde tilavet etmenin yanlışlığına dikkat çekmekte; zorlama veya yapmacık okuyuş anlamındaki tekellüf kavramını tanıtmakta, çeşitlerini ele almakta ve bu tür okuyuşlardan sakındırmayı amaçlamaktadır. Zira aşırı tekellüf içeren, ses kirliliği ya da mizofoniye sebep olabilecek okumalar, tilavetin ruhuna aykırıdır. Çalışma, tecvid ilmine dair eserlerde tanımlanan, okuyuşun ve dinleyişin halavetini bozan tilavet kusurlarının yazılı anlatım çerçevesinde değerlendirilmesiyle sınırlıdır. Kaynak taraması yöntemiyle klasik ve güvenilir eserlerden yararlanılmış; tanımlayıcı ve tasvirî bir üslup tercih edilmiştir. Makale, sık karşılaşılan ancak literatürde yeterince işlenmemiş bir konuyu ele alması bakımından önem taşımaktadır. Tilavetin revnâk ve selikasını bozan, onu amacının dışına taşıyan ve estetiğini zedeleyen tekellüf, Kur'an tilavetinin güzelliğini bozan kusurdur. Tecvid alimleri tarafından tekellüf sayılan okuyuşlar tespit edilmiş; bu uygulamaların yol açtığı olumsuzluklar dile getirilmiştir. Kur'an'ın eşsizliğine yaraşır bir tilavetin nasıl olması gerektiğine dair, kıraat ve tecvid metinlerindeki beyitler, şerhler ve haşiyeler taranarak tekellüf kavamı çerçevesinde bir araya getirilmiştir. Böylece hem yanlış okuyuş biçimleri hem de bunlara dair klasik değerlendirmeler arasında bağ kurulmuş; zevk-i selime uygun, huzur veren bir tilavetin imkânı ortaya konmuştur. Çalışma bu bağlamda okuyucuya klasik kaynaklara dayalı bilinç kazandırmayı ve uygulamada sıklıkla rastlanan hataların ayırt edilmesine katkı sunmayı hedeflemektedir. Bu sebeple çalışma boyunca klasik kaynaklar ışığında tilavetin edep ölçü ve denge ilkeleri vurgulanmış, okuyuşta samimiyetin gereği öne çıkarılmış, dinleyici üzerindeki psikolojik etkilere dikkat çekilmiştir. Bu yaklaşımın tilavet bilincinin gelişmesine katkı sunacağı düşünülmekte; metodolojik tutarlılığın ön planda tutulmasıyla Kur'an tilavetinde ölçülülük ve estetiği birlikte ele alan başka araştırmalar için referans ve yol gösterici olması ümit edilmektedir.

Anahtar Kelimeler

Kıraat, Kur'an, Tecvid, Tilâvet, Lahn, Tekellüf.

Öne Çıkanlar

- İslam'da tekellüfe dayalı tüm işlerde olduğu gibi tilavette de tekellüf yasaklanmıştır.
- Tilavetin esası teysîrdir. Tilavet okuyanı zorlamadığı gibi dinleyeni de sıkmamalıdır.
- Te'assüf, tenattu', teşedduk, tefeyhuk, gulüvv gibi kavramlar tekellüfle birlikte zorlamanın farklı biçim ve yönlerini ifade ederler.
- Tekellüf kapsamına giren tilavetler ve bunlardan nasıl sakınılacağı ancak ehl-i edâya tabi olunarak öğrenilir.
- Dijital çağın başkasına ihtiyaç duymadan yaşayan insanı, tilavetin kusurlarını öğrenmek için fem-i muhsine muhtaçtır.

Makale Bilgileri

Makale Türü	Araştırma Makalesi
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Geliş Tarihi	23.08.2025
Kabul Tarihi	03.12.2025
Yayın Tarihi	31.12.2025
Benzerlik Taraması	Yapıldı- intihal.net
Yapay Zeka Beyanı	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde yapay zeka tabanlı herhangi bir araç veya uygulama kullanılmamıştır. Çalışmanın tüm içeriği, yazar tarafından bilimsel araştırma yöntemleri ve akademik etik ilkelere uygun şekilde üretilmiştir.
Etik Kurul İzni	Bu çalışma, etik kurul izni gerektirmeyen nitelikte olup kullanılan veriler literatür taraması/yayınlanmış kaynaklar üzerinden elde edilmiştir. Çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Etik Bildirim	artukluakademi@gmail.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır
Dizinleme Bilgileri	Dergi TrDizin, DOAJ, EBSCO, ERIH PLUS, Ulrich's ve ATLA'da taranmaktadır.

The Problem of Takalluf in Qur'anic Recitation: A Conceptual Analysis and a Practical Approach

Mustafa Saglam | 0000-0001-5415-2761 | mustafasaglam@nevsehir.edu.tr

Asst. Prof. Dr. | Nevsehir Haci Bektas Veli University |Faculty of Theology| Department of Reading and Recitation of The Qur'an | Nevsehir |Türkiye

https://ror.org/019jds967

Citation

Saglam, Mustafa. "The Problem of Takalluf in Qur'anic Recitation: A Conceptual Analysis and a Practical Approach", *Artuklu Akademi* 12/2 (Dec 2025), 525-547. https://doi.org/10.34247/artukluakademi.1771088

Abstract

This article draws attention to the inappropriateness of reciting the Qur'an in a forced and ostentatious manner. It introduces the concept of takalluf, defined as contrived or artificial recitation, and discusses its various forms while aiming to envisage a caution against such styles. Recitations burdened with excessive takalluf, which may even result in auditory dissonance or trigger misophonia, are considered incompatible with the spiritual essence of tilāwah (Qur'anic recitation). The study is limited to the analysis of recitational flaws that diminish the ḥalāwah (sweetness or aesthetic pleasure) of reciting and listening, as defined in the classical works on tajwīd (the science of Qur'anic pronunciation). A literature-based approach was employed, utilizing authoritative and classical sources, and a descriptive and illustrative style was adopted throughout the study. The article holds significance as it addresses a frequently encountered yet underexplored issue in the existing literature. Takalluf –which strips recitation of its sincerity, reduces it to superficiality, and harms its aesthetic quality—is portrayed as a deviation from the core spirit of Qur'anic engagement. Forms of recitation that are categorized as takalluf by scholars of tajwīd have been identified, along with the negative consequences these styles produce in practice. To establish how a recitation worthy of the Qur'an's unique status should be performed, verses, commentaries (shurūḥ), and marginal notes (ḥawāshī) from qirā'ah and tajwīd literature have been examined through the lens of takalluf. This framework helps connect flawed contemporary practices with classical scholarly assessments, thereby outlining the conditions for a serene and aesthetically refined recitation. In this context, the study aims to raise awareness based on classical sources and to contribute to the identification of errors frequently encountered in practice.

Keywords

Qirā'ah, Qur'ān, Tajwid, Tilāwah, Recitation Mistake, Takalluf.

Higlights

- As in all matters based on takalluf (affectation) in Islam, takalluf in recitation (tilāwah) is also prohibited
- The essence of tilâwah (Qur'anic recitation) is easiness and facilitation. It should neither impose difficulty on the reciter nor cause discomfort to the listener absence of a cause-and-effect relationship between the condition and the response, and temporal inconsistency.
- Concepts such as *ta'assuf*, *tanattu'*, *tashadduk*, *tafayhuq*, and *ghuluw*—alongside *takalluf*—represent various forms and dimensions of excessiveness and affectation.
- Recitations that fall under the scope of takalluf (affectation), as well as the ways to avoid them, can only be properly learned by adhering to the guidance of the ahl al-adā (qualified experts in proper recitation)..
- The individual of the digital age, accustomed to living without reliance on others, nonetheless requires the fem-i muhsin (the mouth of a proficient reciter) in order to learn the faults and proper refinement of Qur'anic recitation.

Article Information

Article Type	Research Article
Reviewers	Two external reviewers / Double-blind
Date of Submission	23.08.2025
Date of Acceptance	03.12.2025
Date of Publication	31.12.2025
Plagiarism Checks	Done- intihal.net
AI Disclosure	No artificial intelligence-based tools or applications were used in the preparation of this study. All content of the study was produced by the authors in accordance with scientific research methods and academic ethical principles.
Ethics Committee Approval	This study does not require ethics committee approval, as it is based on data obtained through literature review and previously published sources. It is hereby declared that all scientific and ethical principles were observed during the preparation of the study, and that all referenced works have been properly cited in the bibliography.
Complaints	artukluakademi@gmail.com
Conflict of Interest	No conflict of interest declared
License	The authors own the copyright of their work published in the journal and their work is published under the CC BY-NC 4.0 license.
Indexing Information	The journal is indexed in TrDizin DOAJ, EBSCO, ERIH PLUS, Ulrich's and ATLA.

Giriş

Kur'an; tilaveti ibadet olan, ahkamına uymakla mükafata ulaştıran bir kitaptır. Bu sebeple tecvidine riayetle onu güzelce okuyabilecek konuma gelmek Kur'an'a bağlı olanlar için büyük sorumluluktur.[1] Kur'an tilavetinde kişinin kabiliyeti ölçüsünde dil melekesini artırması, hatalı okuyuşlardan dilini koruması tecvidin temel hedefleri arasında zikredilmiştir. Bu sebeple tecvid; mahreç ve sıfat olarak harfe hakkını/müstahakkını teslim etmeyi, ziyade ya da noksan yapmadan, zorluk çekmediği gibi dinleyene de zorluk çektirmeden güzelce yapmayı tavsiye eder. Böylece kişi tilavet olarak dünyevi anlamda yapmacıklıktan kurtulacağı gibi uhrevi anlamda da Kur'an tilavetini terk etmeme sorumluluğunu yerine getirmiş olacaktır.

Kur'an tilavetinde insanların durumları farklı farklıdır.[2] Bu durum onların okuma seviyelerinin çeşitliliği, telaffuz keyfiyetine önem verip vermemeleriyle ilintilidir. Çalışmamızda tilavet esnasında oluşan zoraki ya da gösterişe dayalı okuyuşların nasıl, niçin gerçekleştiği, hangi okuyuşların bu kapsama alınacağı, bu tür ses/nefes performansını aşırı zorlamalı tilavetlerin okuyan, dinleyen üzerindeki olumsuz etkileri, bunun tasvip edilip edilemeyeceği ele alınmaktadır. Böyle bir çalışmanın yapılmasında amaç telaffuz keyfiyetiyle ilgili bazı farkındalıklar oluşturmak, çoğu zaman farkına varılamayan tilavetin inceliklerinden haberdar etmek, tilavet edene okuyuş güzelliklerinin sınırlarını kazandıracak şekilde "*Kur'an hafızı, devesi olup da onu bağlı tutan kişiye benzer. Bu deve sahibi devesini devamlı gözetim altında tutarsa deve onun emrindedir. Ama devesini ipinden çözerse deve de sahibini terk eder, kaçar.*"[3] hadisinde belirlenen özellikleri kazandırmaktır. Böylece onun derecesinin "*Kur'an hafızına kıyamet gününde 'Dünyada nasıl ağır ağır tertil üzere okuduysan öylece oku, yüksel; çünkü senin makamın okuyacağın en son ayetin yanındadır' denilecek.*"[4] hadisinde belirtilen âlî dereceye ulaştırılmasına katkı sağlamaktır.

Bu çerçevede tecvid alimleri dilin ıslahına çok önem vermişlerdir. Burada dilin ıslahıyla kastedilen dilin dedikodu, gıybet vb. kötü ahlaka ait özelliklerden arındırılması anlamıyla birlikte daha çok dilin, bol temrin yapmak suretiyle Kur'an tilavetine alıştırılmasıdır. Nasıl ki ilimsiz yapılan konuşmalar kişiye ve topluma zarar verebiliyorsa, dilin gerekli melekeyi kazanmadan tilavete yönelmesi de yanlış okumaların ortaya çıkmasına yol açmakta; bu durum ise kişiye fayda sağlamadığı gibi muhatabında nefret ve olumsuz duygular uyandırarak zarara sebebiyet verebilmektedir. Öyleyse kişi dilini ıslah etme gayretiyle çabaya girişecek önce kendisine Kur'an'ı öğretecek kişiyi doğru seçecektir. Kur'an'ı öğretecek kişinin seçilmesi gelenekte Kur'an'ın fem-i muhsinden öğrenilmesi prensibiyle ifade edilmiştir.[5] Kur'an talebesi de öğreniminde ortaya konan usulden azami derecede yararlanarak güzel bir Kur'an tilaveti melekesi kazanmaya gayret gösterecektir.

Bu çalışma Kur'an tilavetinde meydana gelen ve tilavetin kusurları içerisinde değerlendirilen çeşitleriyle tekellüf içeren okuyuşları doküman analizi yöntemiyle incelemeye almaktadır. Çalışmada temel kıraat kaynaklarındaki bilgiler kaynak taraması yoluyla tespit edilip nakledildikten sonra belge analizi yöntemi devreye alınmaktadır. Zira bu yöntem kaynaklarda yer

---

1 Bk. Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmi'u's-Ṣaḥîḥ*, (Riyad: Beytü'l-Efkâr, 1998), "Fezâ'ilü'l-Kur'ân", 15; Muhammed b. İsâ et-Tirmizî, *es-Sünen*, nşr. Heyet, 5 Cilt. (b.y.: Dâru't-Te'sîl, 2015), "Sevâbü'l-Kur'ân", 20; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, thk. Şuayb el-Arnavut, 50 Cilt, (Beyrût: Müessesetu'r-Risâle, 1995), 3/440.

2 Üsâme Yasin el-Keylânî, "Günümüzde İnsanların Kur'an Okumadaki Durumları", trc. Ali Çiftçi, *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 38, (2014), 188.

3 Buhârî, "Fezâ'ilü'l-Kur'ân", 23; Müslim, "Salâtü'l-Müsâfirîn", 226; Hadisle ilgili yapılan bir çalışma için bk. Emine Zehra Turan, Mustafa Işık, "Kur'an'ı Ezberlemeyi Deveyi Kösteklemeye Benzeten Hadis'in Eğitim Öğretim Açısından Değerlendirilmesi", *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD) Eurasian Journal of Researches in Social and Economics (EJRSE)* 6/3 (2019), 499-516.

4 Tirmizî, "Fezâ'ilü'l-Kur'ân", 18.

5 Bk. Mekkî b. Ebû Tâlib el-Kaysî, *er-Ri'āye li tecvīdi'l-kırāeti ve taḥḳīki lafẓi't tilāveh*, thk. Ahmed Hasan Ferhat, (Ürdün: Dâru 'Âmmâr, 1996), 89.

alan bilgilere ulaştıktan sonra bu bilgilerin orijinal olup olmadığını teyit etme gerçekleştiğinde sağlam veriler sunmaktadır. Kıraat ilminin kendisine tabi olunan sünnet olduğu göz önünde bulundurulduğunda şifahi yolla gelen bilgilerin kaynaklara intikalinden sonra bu kaynakların önemi tartışmasız hale gelmiştir. Dolayısıyla icra esnasında meydana gelen durumlar için kaynaklardaki verilerin doğru analiz yöntemleriyle anlaşılması önemli hale gelmektedir. Çalışmada doküman analizi yönteminin bir parçası olarak kaynaklarda geçen kavramları anlama, bunların analizini yapabilme ve verileri bu şekilde kullanabilme önemli olduğu için tanımlayıcı bir dil tercih edilmiştir. İncelenen kaynaklardaki metinlerin daha çok uygulamaya dönük olması sebebiyle yazı dilinin sınırlılıkları içerisinde betimlemeye dayalı bir anlatım tatbik edilmiştir.

Önemine rağmen -tespit edilebildiği kadarıyla- bu kavram üzerine ülkemizde bugüne dek müstakil çalışma yapılmamıştır.[6] Mevcut araştırmalarda konuya genellikle yalnızca tanımsal düzeyde değinilmiş, kimi çalışmalarda kavramın açıklamasıyla yetinilmiş, kimilerinde ise tilavetin nitelikleri başlığı altında sınırlı biçimde ele alınmıştır. Klasik Arapça tecvid kaynaklarında kavram bağımsız olarak incelenmemekle birlikte tarif, tespit, tahlil esasına dayalı açıklamalara yer verilmiştir.[7] Ayrıca, tilavetin kusurlarını ele alan bazı müstakil çalışmaların kavrama yüzeysel biçimde temas ettiği görülmüştür.[8] Kavramın anlamsal yönüne ilişkin olarak ise, Arap Dili ve Belagati disiplini çerçevesinde yalnızca bir yayında belagat açısından incelendiği tespit edilmiştir.[9]

Makale, icra şekli olarak çok karşılaşılan ancak şu ana kadar pek ele alınmayan bir kavramı gündeme getirmesi açısından önem arz etmektedir. Amaç tilavetin ruhuna sirayet ederek onu gırtlaktan öteye aşmaktan alıkoyan, okuyuşun revnak ve selikasını bozan, onu samimiyetsizlik derekesine iten bir sorun olarak tekellüfün çeşitlerini tanıtmak, onlardan sakındırmaktır. Öte yandan Kur'an okumada kolaylığın esas olduğunu, tekellüfün Kur'an okumanın ruhuna uygun olmayacağı ana düşüncesini ortaya koymak için bu konu seçilmiştir. Eşsiz bir kitap olan Kur'an'ın, benzersiz güzellikte tilavet edilmesine yönelik tecvid alimlerinin manzum/mensur eserler içerisine dercedilmiş, kimi zaman anlaşılması emek isteyen beyitler halinde kimi zaman şerh/haşiyeler içerisindeki tespit, tarif, tahlilleri tekellüf kavramını merkeze alan bir plan içerisinde bir araya getirilmiştir. Böylece değişik tilavet tarzlarında kendisine yer bulan kimi kusurlu okuyuşlarla kitâbî olan tespit ve değerlendirmeler arasında bağdaşım kurmaya ve yapılan şeyin neliği/niteliği ortaya konmaya çalışılmıştır.

Sonuçta bu makale, hatalardan arındırılmış, estetik değeri yüksek, muhatabında olumlu manevi etki uyandıran bir tilavetin nasıl gerçekleştirilebileceğine dair ilkeleri ortaya koymaya çalışmaktadır. Bunu yaparken Kur'an ilimlerine dair literatürümüzün engin derinliklerine sırtını yaslamakta, nazm/nesre dayalı kıraat ve tecvid metinlerinden yararlanmaktadır.

---

6 Konuyla ilgili bazı çalışmalar için bk. Muhammet Lütfü Tatlısu, "Kur'ân Tilâvetinde Lahn Olgusu: el-Mûdıh f i't-Tecvîd Örneği", *Din ve Bilim-Muş Alparslan Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 4/2 (2021), 194-213; Mehmet Keleş, "Lahn Manasına Gelen Bazı Kıraat Kavramlarının İncelenmesi", *Gaziantep Universıty Journal of Socıal Scıences* 24/2 (2025), 529-543; Necdet Çağıl, "Sahih Bir Kur'ân Tilavetinin Başlıca Nirengi Noktaları", *DİB Tecvit Çalıştayı*, Kastamonu 2015, 572-583.

7 Kavramla ilgili kaynakçada belirttiğimiz birçok klasik kaynaktan yararlanmakla birlikte özellikle şu kaynaklardan oldukça fazla istifade edilmiştir: Ebû Ali el-Hüseyin b. Ahmed b. el-Bennâ, *Beyānu'l-'uyūb elletī yecibü en yectenibehe'l-ḳurrā*, thk. Gânim Kaddûrî Hamed (Ürdün: Dâru Ammâr, 2001); Ebû Amr Osman b. Sâid ed-Dânî, *et-Taḥdīd fi'l-itḳāni ve't-tecvīd*, thk: Gânim Kaddûrî el-Hamed (Ürdün: Dâru Ammâr, 2000); Abdülvehhâb el-Kurtubî, *el-Mûdıh fi't-tecvîd,* tah. Gânim Kaddûrî el-Hamed (Ammân: Dâru Ammâr, 2000).

8 Abdülmuhsin b. Muhammed el-Kâsım, *et-Taḥzīr mine't-tekellüf fi ḳırāeti'l-Kur'āni'l-Kerīm* (Medîne: y.y., 2021).

9 Emrullah Tanır, "Tekellüf Kavramının Anlamsal Boyutları: Tefa'ul Bâbı Örneği," *FSMVÜ III. Arap Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Kongresi* (09-11 Mayıs 2025). Bu çalışma bizim makale gönderim sürecinde henüz tam metin olarak yayımlanmamıştı. Kongre özetleri içerisinde yayımlanan kısmıyla bu çalışmadan istifade edilmiştir.

1. Kur'an Tilavetinde Teysîr İlkesi

Kur'an tilavetinde esas olan kolaylıktır. "*O halde, Kur'an okumayı (gece ibadetini/namazını) size kolay gelecek şekilde ifa edin.*"[10] mealindeki ayetin tekrarlı okunması hem geçmiş hem de gelecek için namazda ve sair zamanlarda okuyacağınız Kur'an'da ölçüyü kaçırmayın, gücünüz yettiği miktar ve zamanda okuyun demektir. Bu, tilavet esnasında gösteriş vb. başka nedenlerle de olsa zorlama okuyuşlardan kaçınmayı da beraberinde getirmektedir.[11] Allah Teâlâ kendisini rahmet sıfatıyla muttasıf olarak tarif etmiştir. Rahmet, şefkat ve merhametinin nişanesi olarak Allah oruçta olduğu gibi tüm diğer ibadetlerde de kolaylık muradını ortaya koymuştur.[12] Bu durum Kur'an kıraatinin Allah tarafından insanlara kolay kılınmış olmasında da görülür. Yüce Allah Kur'an'ın kelimelerini ve harflerini açık ve anlaşılır dille nazil buyurmuştur. "*Anlayıp düşünsünler diye Kur'an'ı senin dilinde kolaylaştırdık.*"[13] ayeti bunu dile getiren ayetlerden biridir. Kurtubî (ö. 671/1273) ayette belirtilen bu durumun sadece ana dili Arapça olanlar için değil, herkes için söz konusu olduğunu söyler.[14] Kur'an'ın insanların anlaması ve öğüt almaları için kolaylaştırıldığı yine birçok ayette zikredilir.[15]

Hz. Peygamber dinin bizatihi kolaylık üzere olduğunu, ibadette dahi aşırıya kaçmaktan sakınılması gerektiğini, dinç olunan vakitlerden yararlanarak salih ameller işlemeye devam etmek gerektiğini ifade buyurmuştur.[16] Yine Hz. Peygamber'in "*Bu din güçlüdür, onda rıfk ve yumuşaklıkla ilerleyin.*"[17] buyururken Müslümanların yaşamlarını kolaylık prensibi üzerinden kurgulamaları gerektiğini öğütlemiş olmaktadır. Hz. Aişe'den gelen bir rivayette Hz. Peygamber "*Kur'an'ı gereği gibi güzel okuyan kimse, vahiy getiren şerefli, itaatkâr meleklerle beraberdir. Kur'an'ı kekeleyerek zorlukla okuyan kimseye de iki kat sevap vardır.*"[18] buyurmaktadır. Burada Kur'an'ı mahirane okumanın önemi ifade edildiği kadar, onu okurken nefret hissi uyandırıp tilavetten soğutacak bir zorlamanın yapılmamasına, okuyana da dinleyene de ızdırap çektirmemek gerektiğine dair işaretler vardır çünkü kişinin kendisi için dikkat ettiğine başkası için de dikkat etmesi fazlasıyla gereklidir. Bu hadise göre kendi doğal nedenleri, telaffuz güçlükleri gibi sebeplerle Kur'an'ı kekeleyerek zorlukla okuyanların iki kat sevap almalarının sebebi, biri Kur'an'ı okumalarının ecri, diğeri de çektikleri meşakkatin ecridir. Burada Kur'an kıraatine yönelik bir teşvik de söz konusudur. Hz. Peygamber'in beyanlarında bu hususa dair delillerin bulunması, Kur'an öğretiminde onun takip ettiği yöntemin *teysîr* (kolaylaştırma) esasına dayanması, yedi harf ruhsatının temelinde de aynı ilkenin yer alması dikkat çekicidir. Sahabe ve tâbiûnun Kur'an öğretimindeki tutumlarıyla kıraat imamları başta olmak üzere kurrâ ulemanın bu anlayışı benimseyip aynı doğrultuda görüşler ortaya koymaları, tilavet geleneğinde kolaylık prensibinin ne kadar belirleyici olduğunu göstermektedir.

---

10 el-Müzzemmil, 73/20.

11 Konuya kaynaklık etmesi bakımından şu hadis son derece dikkat çekicidir: Ebû Hüreyre anlatıyor: Hz. Peygamber bir gün, "Hüzün kuyusundan Allah'a sığının!" diye buyurdular. Oradakiler, "Ey Allah'ın Resûlü! Hüzün kuyusu da nedir?" diye sordular. "O, cehennemde bir vâdidir; cehennem, o vâdiden her gün yüz kere Allah'a sığınma taleb eder." dedi. "Ey Allah'ın Resûlü! Oraya kimler girecek?" denildi, "Oraya, amellerinde riya ve gösteriş yapan kurrâlar girecektir!.." dedi. Bk. Tirmizî, "Zühd", 48.

12 el-Bakara 2/185.

13 ed-Duhân 44/58.

14 Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmi' li-aḥkâmi'l-Ḳur'ân*, thk. Abdullâh b. Abdulmuhsîn et-Türkî (Beyrût: Muessesetu'r-Risâle, 2006), 16/155.

15 Konuyla ilgili ayetler için bk. Meryem 19/97; ed-Duhân 44/58; el-Kamer 54/17, 22, 32, 40. Ayrıca konu hakkında bk. Zülfikar Durmuş, *İlahi Kelam: Kur'an Kur'an -İsimleri, Sıfatları ve İndiriliş Gayesi Açısından-* (İstanbul: Çıra Yayınları, 2021), 32-34; 173-179.

16 Buhârî, "Îmân", 29.

17 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 3/199.

18 Buhârî, "Tevhîd", 52; Tirmizî, "Fezâ'ilü'l-Kur'ân", 13.

2. Kur'an Tilavetinde Tekellüf Olgusu

Arapçada k-l-f bir şeyin yükünü yüklenmek anlamına gelir. Aynı kökten gelen tekellüf kelimesi "meşakkat veren bir işi yapmak, zorlanmak; sıkıntı veren şeylere zoraki katlanmak, yapmacık davranmak; özenti veya gösteriş gibi sebeplerle bir şeyi şatafatla yapmak" gibi anlamlarda kullanılmaktadır.[19] Bir insanın bir işi yaparken çektiği zorluğu dışa yansıtması tekellüftür. Örfte zorluğun bir adı külfet olarak ifade edilmiştir. Arapların "Sevgin külfete dönüşmesin; nefretin de tüketip bitirmesin!" (لايكنْ حبُّك كَلَفاً ولا بغْضُك تَلَفاً) sözü bu manayı çok güzel ifade etmektedir.[20]

Yapmacık tavırlarla ya da performansı sonuna kadar zorlayarak yapılan tilavette tekellüf vardır. Aralarında birçok yönden benzeşme bulunsa da aynı kökten gelen teklif ile tekellüfü birbirinden ayırmak gerekir. Anlam itibariyle teklif olumlu, iyi, güzel görülen şeyler içindir. İnsanın yaptığı işin kolaylaşması, hoşuna giden, sevilen bir şey olması için ulaşmaya çalıştığı şey demek olan teklif kavramı ibadetler için de kullanılmıştır. Tekellüf ise yüklenilmesiyle birlikte kendisiyle zorlanılan şey olduğu için kötü görülmüştür.[21] Örneğin insanın sırf gösteriş olsun diye yaptığı şey böyledir. Sâd suresi 86. ayetinde geçen zorluk çıkaranlar anlamındaki "mütekellifîn" ifadesi bunu anlatmaktadır.[22]

2.1. Tilavette Tekellüfün Çeşitleri

Tilavet esnasında ses tellerini aşırı zorlamak, içtenlik taşımayan zoraki, yapmacık yapmak, gösterişe kaçmak vb. sebeplerle meydana gelen külfetli, meşakkatli, hoş görülmeyen okuyuş şekline tekellüf denilmiştir. Kur'an okumada meydana gelen bu durumu tekellüfle birlikte ifade edebilecek te'assüf, tenattu', teşedduk, tefeyhuk, gulüv vb. kaynaklarda geçen başka kavramlar da bulunmaktadır.

2.1.1. Te'assüf "تعسف"

Te'assüf, "gelişigüzel yapmak, rastgele davranmak" anlamına gelen 'a-s-f kökünden gelmektedir.[23] (اَلْعَسْفُ) kökü; kişinin hançeresi iyice şişip doluncaya kadar nefes alması, ölüm sarhoşluğu esnasında derin, hırıltılı nefes alıp vermek şeklinde de anlaşılmıştır ki kelimenin bu anlamı konumuzla daha yakından ilişkilidir.[24] Konuşmada meydana gelen te'assüf, rastgele, ileri geri konuşmak anlamını taşımaktadır. Lügat manaları itibariyle gelişigüzel konuşma biçimini ifade eden te'assüfle zoraki, zorlanmalı konuşma şeklini ifade eden tekellüf arasında farklılık olsa da yapmacıklık bakımından da aynılık ilişkisi bulunmaktadır.[25]

Konuyu daha iyi açıklamak üzere Ebû Amr ed-Dânî'nin hemzenin telaffuzuyla ilgili söyledikleri önemlidir. ed-Dânî, hemzeden önce makabli meftûh vâv veya yâ harfi gelecek olursa -(السَّوْءِ/شَيْئًا) *kelimelerinde olduğu gibi*- hemzenin tahkik üzere tekellüfsüz, zorlanmaksızın titiz bir şekilde okunması gerekir. Zira hemzenin mahrecinin uzaklığı nedeniyle telaffuzda meydana gelecek zorluktan dolayı hemzeyi yumuşak, akıcı bir şekilde okumak önemlidir. Burada hemzeye

[19] İbn Manzûr, *Lisânu'l-arab*, thk. Abdullâh Aliyyu'l-Kebîr, Muhammed Ahmed Hasbullâh, Hâşim Muhammed eş-Şâzeli (Kâhire: Dâru'l-Meârif, t.y.), "klf", 43/3916-3917.

[20] İbn Fâris, *Mu'cemu meḳāyisi'l-luġa*, thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn (Dımeşk: Dâru'l-Fikr, 1979), "klf", 5/136.

[21] Allah'ın kimseye gücünün üstünde yük yüklemeyeceği hususunda bk. Bakara 2/286.

[22] er-Râgıb el-İsfehânî, *el-Mufredāt fî ġarîbi'l-Ḳur'ān*, thk. Muhammed Seyyid Keylânî (Beyrût: Dâru'l-Marife, t.y.), "klf", 438-439.

[23] el-Halîl b. Ahmed, *Kitābu'l-'ayn*, thk. Abdulhamîd Hindâvî (Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2003), "asf", 3/154.

[24] Bk. İbn Manzûr, *Lisānu'l-'arab*, "asf", 4/2943.

[25] el-Halîl b. Ahmed, *Kitābu'l-'ayn*, "asf", 4/236; Taşköprizâde Ahmed Efendi, *Şerḥu'l-muḳaddimeti'l-cezeriyye* (Medîne: Mecmeu'l-Melik Fehd li Tıbâati'l-Mushafi'ş-Şerîf, 2001), 115.

fazlasıyla bastırıp tekellüf, te'assüf yapacak şekilde okunursa lafızda çirkinlik meydana geleceği için kabih görüldüğünü söylemiştir.[26] Görüldüğü gibi burada hemzenin zorlamayla okunmasından bahsedildiği için te'assüfü, tekellüfün manasını da kapsayacak şekilde kullanmıştır.

Tecvid ve kıraat alimleri tarafından te'assüf iki anlama gelecek şekilde yorumlanmıştır:

1. Harflerin mahrecinden çıkartılmasında mübalağa yapmaktır. Ebû Amr ed-Dânî konuyla ilgili şöyle söylemektedir:

> "Ehli eda içinde -kıt anlayışlı ehl-i gabâvet- bazı kimselere göre uygulama imkanı bulan temdît (تمطيط)[27] okuyuşunda aşırıya kaçmak, tefkîkle (تفكيك)[28] okurken te'assüf yapmak, harekelerin işbâ'ında israf etmek, sakin harflerin okunuşunu kısa tutarak belirli belirsiz şekilde telaffuz etmek, buna benzer çirkin lafızlar, kerih görülen durumlardan oluşan bir takım uygulamalar kurrâ imamların yolunu takip etmemek, ümmetin selef alimlerinden oluşan cumhurun görüşüne ters düşen uygulamalardır."[29]

Mekkî b. Ebû Tâlib'in konuya dair değerlendirmesi şöyledir: "Kârî, okuyacağı lafzı mütevassıt edayla, mutedil okuyuşla okumalıdır. Harfi mahrecinden çıkarırken şiddetle, te'assüf yaparak okumamalıdır. Aksine harfi letafet, yumuşaklıkla mahrecinden çıkarmalıdır. Zira zorlama yaparak okuduğunda mahreç uzar, mahrecindeki telaffuzunun zorluk derecesine göre lafız zorlaşır."[30]

İbnü'l-Cezerî ise te'assüfle ilgili mukaddimesinde şöyle söylemektedir. (مُكَمَّلاً مِنْ غَيْرِ مَا تَكَلُّفِ بِالُّلطْفِ فِي النُّطْقِ بِلاَ تَعَسُّفِ) "Kur'an-ı Kerîm, tecvid kurallarına riayet edilerek mükemmel üslupla, mübalağasız, zorlamaya kaçmayan letafetle tilavet olunmalıdır."

2. Te'assüfün diğer kısmı ise daha çok vakıf ve ibtida başlığıyla ilgilidir. Vakf-ı kabîhin çeşitleri içerisinde yer alan, daha çok öznel yoruma dayalı bir uygulamayı kapsamaktadır. Vakf-ı müte'assef ya da vakf-ı mütekellef de denilen bu uygulamada "bazı gramer bilginleri veya bazı okuyucuların veya bazı heva ehlinin zorlama teviller yaparak şurada vakfetmek gerekir" şeklinde yaptıkları vakıf çeşidine denilmektedir. Kurrâ imamlar böyle vakıfları asla tecviz etmemişlerdir.[31] Mesela Mü'min suresi 16. ayette geçen (لِمَنِ الْمُلْكُ الْيَوْمَ) "*Bugün hükümranlık kimindir?*" ayetinde durduktan sonra yarıdan alarak (الْمُلْكُ الْيَوْمَ لِلّٰهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ) "*Hükümranlık bugün tek, kahredici olan Allah'ındır!*" şeklinde okuyarak devam etmek böyle değerlendirilebilir. Yine Kasas suresi 25. ayette

---

[26] Ebû Amr ed-Dânî, *Ḳasīdetu Ebī Müzāḥim el-Hāḳānī elletī ḳālehā fi'l-ḳurrāi ve hüsnü'l-edā'*, thk. Gâzî Buneydir el-Umerî, 2 Cilt (Mekke: y.y.,1418/1998), 1/84.

[27] Temdîd; tahkîk okuyuşu gibi tilavet tarzlarından biridir. Nâfi' kıraatinin Verş rivayetinde Mısırlıların tariki olarak tarif edilmiştir. Okuyucunun ayet sonlarındaki kelimelerde ref', nasb ve cer irablarını iyice belirginleştirerek okuması bir çeşit temdît okuması kabul edilmektedir. Bu yönüyle müstahsen görülen tilavetlerden olmaktadır. Ancak temdîdle okuyan kârînin aşırılıktan kaçınması gerekir. Zira temdîdu'l-hurûf ve temdîdu'ş-şedd gibi gereksiz uzatmalar yapmak suretiyle abartıya kaçan uygulamalar tilavet kusurları içinde kabîh olarak da mütala edilmiştir. Bk. Abdülvehhâb el-Kurtubî, *el-Mûdıh fi't-tecvîd,* 214-215; Şemsüddîn Ebu'l-Hayr Muhammed b. Yûsuf İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-ḳırāāti'l-'aşr*, thk. Eymen Rüşdi Suveyd, 5 Cilt (İstanbul: Dâru'l-Gavsânî li'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyye, 2019), 1/702; İbnü'l-Bennâ, *Beyānü'l-'Uyūb*, 48; Yavuz Fırat, *Tecvid ve Kıraat İlmi Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Çelik Yayınevi, 2018), 89; Emrullah Tuncel, "Hasan b. Ali el-Ahvâzî'nin Taksimatına Göre Kıraat Üslupları", *Kıraat İlmine Dair*, ed. Ahmet Gökdemir, (Ankara: İlahiyat Yayınları, 2023), 13.

[28] Tefkîk; Harflerin telaffuzundaki açıklığı, birbirine karıştırmadan mahrecinden kolayca çıkarılmasını ifade eden bir kavramdır. Fekku'l-Hurûf ya da tahlîs tabirleri de aynı anlamda bu kavram yerine kullanılmaktadır. Bk. İbrahim b. Saîd ed-Devserî, *Mu'cemu'l-muṣṭalahāt fi 'ilmeyi't-tecvīd ve'l-ḳırāāt*, Riyad: Câmiatü'l-İmâm Muhammed b. Su'ûd el-İslâmiyye Fihristü Mektebeti'l-Melik Fehd el-Vataniyye, 2004, 80; Fırat, *Tecvid ve Kıraat İlmi Terimleri Sözlüğü*, 162.

[29] Ebû Amr ed-Dânî, *et-Taḥdīd fi'l-itḳāni ve't-tecvīd*, 87.

[30] Ebû Muhammed Mekkî b. Ebû Tâlib el-Kaysî, *er-Ri'āye li tecvīdi'l-ḳırāe ve taḥḳīḳi lafẓi't-tilāve*, thk. Ahmed Hasen Ferhât (Ürdün: Dâru Ammâr, 1996), 145-146.

[31] Yahyâ Abdurrezzâk el-Gavsânî, *el-Mufaṣṣal fi 'ulūmi't-tecvīd* (İstanbul: Dâru'l-Gavsânî li'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyye, 2023), 227.

geçen (فَجَاءَتْهُ اِحْدٰيهُمَا تَمْشِي عَلَى اسْتِحْيَاءٍ) "*Bu esnada kızlardan biri utangaç bir edayla yürüyerek yanına geldi.*" cümlesinde bu kısmı okuduktan sonra vakıf yapıp sonra bir miktar geriden alarak (عَلَى اسْتِحْيَاءٍ قَالَتْ) "*Utangaç bir edayla şöyle dedi.*" şeklinde ibtidayla okursa te'assüf yapmış olur. Çünkü istihya kelimesi gelişi nitelemektedir, söyleyişi değil. İşte örnekleri çoğaltılabilecek bu ve benzeri durumlar tilavet esnasındaki te'assüf ve tekellüfü ifade eden hususlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.1.2. Tenaṭṭu' "تنطع"

N-t-'a kökünden gelen tenattu' (التنطع) söz, fiil, davranış olarak tekellüfü ifade eden her şeyi ifade eden bir kavramdır. Tenattu' üst perdeden konuşmakta olduğu gibi yetkinliğinin üzerinde bir üslupla okumak anlamına gelir. Tekebbür kastıyla üst perdeden konuşmakta olduğu gibi tilavet olarak ağzın en uzak bölgesinden, genizden ya da damaktan okumak şeklinde gerçekleşen icra şeklini bu kapsamda ifade edebiliriz.[32] Bu tür kibirli okuma biçimini yansıtan tilavetlerden sakınılmalıdır. Zira en büyük zikirlerden olan Kur'an tilavetinde bu tarz böbürlenmeli tutum, davranışlar ehl-i Kur'an olan kimsede asla bulun(a)maz. Zikir, telaffuz etmek, anlamak, düşünmek gibi yönleriyle bir şeyin dile ve kalbe getirilmesi böylece tekrar tekrar Allah'ı yüceltmek, ruhen ve bedenen tevhidin hakikatini içinde yaşamak, Allah'ın her türlü noksanlıktan münezzeh bulunduğunu kalpten dile aktarmak suretiyle gerçekleştirilen ibadettir. Zikir ilim, kuvvet, her an yaratma gibi yönlerden büyük olanı hatırlamaktır. İnsandan tüm açılardan büyük olan tek bir varlık vardır ki o da Allah'tır. Kişi her ne zaman Allah'ı ansa aslında küçüklüğünü de zikretmiş olur. İşte insan ne zaman Kur'an tilavet etse kendinden büyük bir varlık olduğunu anlar. O'na karşı kibir değil tevazu sergiler. Kur'an okurken tenattu' yapan kimse gösteriş gibi süfli duygularla bunu yapıyor olmalıdır. Halbuki bırakın başkasının yanında üstten bir tavırla okuma yapmayı, kişi kendi başına kaldığında dahi bu durum yakışık almaz. Eğer yine de tilavet esnasında kişide riya gibi kötü duygular uyanacak olursa bu duygulardan mutlaka kurtulmaya çalışmakla birlikte yavaş sesle okuma yapmak suretiyle bu tür duyguları gidermeye çalışmalıdır. Zira ibadet de tilavet de Allah için yapılır. Allah'ın rızası dışında bir amaçla, çıkar hesabıyla Kur'an okumak ibadetin boşa gitmesine sebep olur.

2.1.3. Teşedduḳ "تشدق"

Ş-d-k kökünden gelen (شِدْقٌ) kelimesi çene kemiği, ağzın yan tarafı, avurt anlamındadır. Yine bu kökten sıfat kullanım olan (أَشْدَقُ)[33] kelimesi de geniş ağızlı, ağzı büyük demektir. Böbürlenmek, burnu Kaf dağında olmak, şişinmek anlamları da (نَفَخَ شِدْقَيْهِ) kullanımıyla ifade edilir. Teşedduk ağzını doldura doldura konuşmak, okumak anlamına gelir. Şişine şişine, gerile gerile konuşmaktan mülhem olarak bu isim verilmiş gözükmektedir. Konuşma esnasında insanlara tepeden bakacak tarzda ağzını doldurarak, lügat paralamak, bilgiçlik taslamak yoluyla konuşmak

[32] Muhammed b. Ahmed el-Ezherî, *Tehẕîbu'l-luġa*, thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn Muhammed Alî en-Neccâr (Kâhire: el-Muessesetu'l-Mısriyyeti'l-Amme li't-Telîf ve'l-Enbâ ve'n-Neşr – ed-Dâru'l-Mısriyye li't-Telîf ve't-Terceme, 1964), 2/178; İbn Manzûr, *Lisânu'l-arab*, "nt'a", 49/4461.

[33] Emevî valisi ve kumandanı, tâbiînden olan Ebû Ümeyye Amr b. Saîd b. el-Âs el-Eşdak el-Emevî'nin (ö. 70/690) lakabıdır. Avurdunu doldurarak konuştuğu için "Eşdak" lakabıyla meşhur olduğu kaynaklarda nakledilir. Bk. Abdülkerim Özaydın, "Eşdak", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 11/460-461.

anlamında kullanılmaktadır. Müteşeddik kelamda mütekellif olan kişidir. Çünkü fesahat için avurdunu eğip bükerek konuşur.[34]

İnsanlara karşı büyüklük taslamak, ne kadar güzel okuyor (!) dedirtmek için bulunduğu yerin havasına kendini uydurmak suretiyle olduğundan başka görünerek tilavet gerçekleştirme bu kapsamda değerlendirilebilir. Abdullah b. Amr b. Âs'dan rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Şüphesiz Allah, hayvanın otu yerken ağzında geviş getirdiği gibi, sözü ağzında evirip çevirerek lügat paralayanlardan nefret eder."[35]

Safir sıfatlı harflerde telaffuzun dozunu kaçırarak harfleri üfürerek çıkaran, tefhîm harflerinde dudaklarını şiddetle yuman, terkîk sıfatlı harfleri okurken sanki gülüyor gibi telaffuzda bulunan, sanki yemek yiyormuş gibi avurdunu doldurarak okuma yapanlar mübalağa, tekellüf ve tenattu' yapmak suretiyle Arapçanın selikasını bozan kimselerdir. Bunların tamamı kabîh lahn yapmaktadır.[36] Hatta tekellüf ve tenattu' ile okumayı maharet zanneden bu kimseler bazen Arap'ın selikasıyla tekellüften uzak şekilde ve doğal okuyuşlarıyla okuyan kimseleri gördükleri zaman terkîk ve tefhîm gibi harflere ait bazı sıfatların gerçekleştirilemediğini söyleyerek lahn yapıldığını bile iddia edebilmektedirler. Halbuki aslında bunların tekellüfle yaptıkları lahnin kendisidir. Burhânüddîn el-Ca'berî'nin (ö. 732/1332) konuyla benzeşen *Ukûdu'l-Cumân fî Tecvîdi'l-Kur'ân*'daki tespitleri çok güzeldir. O, manzum ifadesinde ağzını doldura doldura tekellüf ve tenatu' yaparak Kur'an okuyan kimselere yönelik eleştirel bir hitapta bulunmaktadır:

كَمْ قَارِئٍ يُرِيْنَكَ سَمْتَ مُجَوِّدٍ ... مَا يَعْرِفُ التَّحْرِيكَ مِنْ إِسْكَانِ

قَدْ ظَنَّ تَجْوِيدُ الْقُرَانِ تَشَدُّقاً ... وَتَمَايُلاً وَتَنَفُّخُ الْوَدْجَانِ

فَغَدًا يَشُدُّ الْحَرْفَ جَاهِدَ نَفْسِهِ ... وَيَمُدُّ مُرْتَعِداً أَحَا إِثْخَانِ

فَالنُّكْرُ فِي تَرْتِيلِهِ وَإِذَا أَتَى ... بِالْحَدْرِ لَمْ يُسْمَعْ سِوَى إِرْنَانِ

فَأَنْفِ مِنَ الْجَهْلِ الْفَظِيعِ وَلَا تَشُمَّ ... هَفاً أَحَالَ بِعَارِضٍ هَتَّانِ

Nice Kur'an okuyanlar vardır ki; harekeli okumayla (tahrîk) sâkin okumayı (teskîn) ayırt edecek durumları yoktur ama güzel okuyacağım diye yırtınır durur.

Kur'an'ı güzel okumayı avurdunu doldurmak, sesini titretmek ve şah damarlarını şişirmek zanneder, gün gelir ki kendini iyice zorlar, harfe asılır, acı çekiyor gibi sesini titreterek harfi uzatır böylece tilavetini iyice zayıf hale getirir.

Tertili yok sayarak hızlı okuduğunda tilavet öyle bir hale gelir ki, sesten başka bir şey anlaşılmaz olur,

Öyleyse (Ey Kârî!) bu çirkin ve cahilce uygulamayı gözünde büyütme, hatalarını iç edip de ona özenme, gelip geçici bir sağanağa tutuldun farz et gitsin!"[37]

---

[34] Mecdüddin İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye fî ġarîbi'l-ḥadîs ve'l-eŝer*, thk. Mahmûd Muhammed et-Tanâhî-Tâhir Ahmed ez-Zâvî (Beyrût: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, ts.), 2/453.

[35] Tirmizî, "Edeb", 72.

[36] Konuyla ilgili çalışmalar için bk. İdris Yiğit, *Temel Meseleleriyle Kıraat ve Tecvid İlminde Lahn Olgusu*, (İstanbul: Kitap Dünyası, 2024).

[37] Burhânüddîn el-Ca'berî, '*Ukūdu'l-cümān fī tecvīdi'l-Ḳur'ān*, 26.

2.1.4. Tefeyhuḳ "تفيهق"

Sözlükte bu kelimenin anlamı *feyh* (فَيْهَة) veya *tefeyhuk* (تفيهق) kökleri altında açıklanır. Mütefeyhık, konuşurken ağzını gereksiz yere geniş açan, şişiren, yapay bir şekilde kendini üstün göstermeye çalışan kişi anlamında kullanılmaktadır. Mütefeyhık, sadece konuşma biçimiyle değil, Kur'ân tilâveti sırasında gösterilen tavırla ilgili bir ahlakî uyarı olarak da anlaşılabilir. Tecvid ilmi açısından bu tür davranışlar, lafzî estetik kaygısıyla mânevî edebin zedelenmesidir. Kur'ân kıraatinde esas olan, sesi göstermek değil, ilâhî kelâmı hakkıyla eda etmek, okuyuşu ihlâs ve vakarla gerçekleştirmektir. Bu nedenle mütefeyhık tarzı okuyuş, hem ilmî hem de ahlâkî açıdan tecvîd ilminin özüne aykırıdır. Klasik kaynaklarda yerilen bir uygulama olarak kabul edilmiştir.

Câbir b. Abdullah'dan rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "*İçinizde en çok sevdiğim, kıyamet günü bana en yakın mesafede bulunacak kimseler güzel ahlâk sahibi kimselerdir. Güzel konuşuyor dedirtmek için uzun uzun konuşanlar, sözünü beğendirmek için avurdunu şişire şişire söz söyleyenler, bilgiçlik taslamak için lügat paralayanlar ise en sevmediğim, kıyamet günü bana en uzak mesafede bulunacak kimselerdir.*"[38] Hadiste "ne güzel konuşuyor dedirtmek için uzun uzun konuşanlar, boşboğazlık yaparak boş konuşan" tanımının hemen ardından mütefeyhık olarak ifade edilen kimseler, avurdunu şişire şişire üst perdeden konuşan kibirli kimseler olarak dile getirilmiştir.

Hadiste geçen bu ifade kıraat bağlamında yapmacık seslerle, şatafatlı, ölçüsüz tarzda Kur'ân okuyan, bu yönüyle samimiyetten uzak okuyucu tipini de içine alacak şekilde anlaşılabilir. Tecvid, Kur'ân'ın lafzını en doğru telaffuz etmeyi amaçlayan bir disiplindir. Bu bağlamda, Kur'ân okunuşunda aşırılığa kaçmak, harfleri yapay bir şekilde uzatmak, sesleri gereğinden fazla süslemek veya abartılı tonlamalarla dikkat çekmeye çalışmak kabul görmemiş, tilavet kusuru olarak değerlendirilmiştir.

2.1.5. Ġulüv "غلو"

Gulüv, her türlü düşünce, söz, eyleme yönelik hareketlerde aşırılık gösterip kabul edilebilir sınırların dışına çıkmayı ifade eden bir kavramdır. Tuğyan (azgınlık), i'tida (taşkınlık), bağy (isyan), taassup, israf gibi kelimeler Kur'an'da gulüv kelimesiyle yakın anlamlılık içerisinde kullanılır. Ne çok fazla ne çok az tam gerektiği kadar olma, orta halde bulunma, ölçülü, dengeli, aşırılıktan uzak olma anlamında itidal kelimesi ise gulüvün karşıt anlamlısıdır.

Gulüv tilavette de söz konusu olabilir. Tilavet açısından abartılı okumayı ifade eden bir kavram olarak değerlendirilmelidir. Bu şekilde okuma tarzına sahip kimseler, tecvid bilgisine sahip olmayan kişiler değil; aksine, tecvid kurallarını öğrenmiş, uygulama becerisi edinmiş kişiler de olabilir. Mesela bazı okuyucular, tilavet sırasında aşırı kontrollü, yapay bir üslup benimseyerek hem kendi performanslarını hem de dinleyicinin algısını olumsuz etkileyebilmektedir. Bu durum, tilavetin doğal akışını sekteye uğratarak dinleyici üzerinde estetikten ziyade baskılayıcı bir izlenim bırakmaktadır. Bu okuyuşun doğru tilavet olmadığı açıktır. Bu aşırılık bazen okuyan açısından sesin aşırı dozda indirilip kaldırılmasından meydana gelebileceği gibi dinleyen açısından da bazen mikrofon ya da hoparlörün sesinin ayarsızlığından kaynaklanabilir. Hangi halde olursa olsun bu durum tilavetin ruhuna uygun değildir. Kıraat imamlarından Hamza b. Zeyyat (ö. 156/772) tecvid ahkamını tatbik ederken mehâric-i hurufta aşırılıklar sergileyen birine "(Saçların) kıvırcık ve dalgalı olmasının daha ötesi karmakarışık olmasıdır bilmez misin? Beyaz olanı daha da

[38] Tirmizî, "Birr", 71.

beyazlatırsan iyice ağartır, alaca hale getirirsin. Her şeyin dengelisi iyidir, kıraatin aşırılığı kıraat olmaz"[39] derken bir benzetmeyle kıvırcığın daha karışık, beyazın daha ağarmış halinin beğenilmeyeceğini, tilavetin abartılısının da dinleyen üzerinde nefret etkisi uyandıracağından dolayı asla doğru olmayacağını vurgulamıştır.

2.1.6. Ḥaṣrametu'r-Rā "حصرمة الراء"

Biri lâzımî sıfat özelliği diğeri zorlamalı, kusurlu okuyuş örneği olarak râ harfine ait uygulamaların iki tanesinden bu başlıkta özellikle bahsetmek gerekir. Bunlardan birincisi bütün harekeli hallerinde râ harfine ait lâzımî bir sıfat olan tekrîr özelliğidir. Tecvid alimleri Kur'an okuyucusunun râ'nın tekrîrinde mübalağaya kaçmaktan sakınması gerektiğini öğretmişlerdir. Bu durum özellikle de râ'nın şeddeli halinde söz konusu olmaktadır ki bu sıfatla murad edilen mübalağadan sakınmaktır mutlak manada menetmek değildir.

İkinci olarak dile getirilip tilavetin kusurları içerisinde mütalaa edilebilecek husus ise râ harfinin telaffuzuyla ilgili zorlama uygulamalardan biri olan hasrametü'r-râ'dır. Râ harfinin şeddeli halinde tekrîr sıfatını gizlemek suretiyle tâ (ط) harfine benzetecek şekilde telaffuz etmeye hasrametu'r-râ ismi verilmektedir.[40] Tecvid alimleri Kur'an tilavetinde bu tür kusurlardan sakınmak gerektiğini söylemişlerdir.

2.1.7. Taḳṭī'u'l-Med "تقطيع المد"

Sesi çokça indirip kaldırmak olarak tarif edilebilir. Taktî'u'l-med denilen sesin medle yükseltilmesi daha sonra düşürülmesi ya da tam tersi şekilde gerçekleştirilen icra biçimi de tekellüf kapsamına girmektedir. Bu durum daha çok tatrîb (coşma) ya da makam icra ediyor gibi okumak şeklinde gerçekleştirilen okumalarda meydana gelen tekellüfe örnek olarak gösterilebilir.[41] Med veya gunnenin icrasını makam geçişlerine vesile kılmak suretiyle aşırı şekilde sesle oynamak, sündürmeler yapmak böyle değerlendirilebilir. Tecvidin kurallarına riayet edilip tecvid makama kurban edilmediği sürece bu uygulamanın bir kısmı tecvid alimlerince caiz görülmekle birlikte, aşırıya varan ses indirip kaldırmaları ise tilavetin kusurları içerisinde değerlendirilerek uygun görülmemiştir. Kur'an tilavetinin en güzel şekilde icra edilmesi sadece belli makamları çok güzel icra edebilmekle gerçekleştirilmez. Fem-i muhsinden öğrenilen lafızları dilin çok defa alıştırma yapması sayesinde melekeye dönüşen bir şeydir. Aslında bunun tam olarak bir son noktası da bulunmamaktadır. Tecvidin ne olduğu/olmadığı hususunda İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr*'de yaptığı tespitler son derece güzeldir. O şöyle söylemektedir:

فَلَيْسَ التَّجْوِيدُ بِتَمْضِيغِ اللِّسَانِ، وَلَا بِتَقْعِيرِ الْفَمِ، وَلَا بِتَعْوِيجِ الْفَكِّ، وَلَا بِتَرْعِيدِ الصَّوْتِ، وَلَا بِتَمْطِيطِ الشَّدِّ، وَلَا بِتَقْطِيعِ الْمَدِّ، وَلَا بِتَطْنِينِ الْغُنَّاتِ، وَلَا بِحَصْرَمَةِ الرَّاءَاتِ، قِرَاءَةٌ تَنْفِرُ عَنْهَا الطِّبَاعُ، وَتَمُجُّهَا الْقُلُوبُ وَالْأَسْمَاعُ، بَلِ الْقِرَاءَةُ السَّهْلَةُ الْعَذْبَةُ الْحُلْوَةُ اللَّطِيفَةُ، الَّتِي لَا مَضْغَ فِيهَا وَلَا لَوْكَ، وَلَا تَعَسُّفَ وَلَا تَكَلُّفَ، وَلَا تَصَنُّعَ وَلَا تَنَطُّعَ، لَا تَخْرُجُ عَنْ طِبَاعِ الْعَرَبِ وَكَلَامِ الْفُصَحَاءِ بِوَجْهٍ مِنْ وُجُوهِ الْقِرَاءَاتِ وَالْأَدَاءِ،

"Tecvid, tilaveti ağızda gevelemek, gırtlağın derinliklerinden okumak, çeneyi oynatmak, sesi titretmek, şeddeleri sündürmek, medleri indirip kaldırarak kimi zaman kısa kimi zaman uzun tutmak,

---

[39] Abdülvehhâb el-Kurtubî, *el-Mūḍıḥ fi't-tecvīd*, 217; Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr el-Kastallânî, *Leṭāifu'l-işārāt li fünūni'l-Ḳırāāt*, thk. Hâlid Hasen Ebü'l-Cûd (Mısır: Mektebetü Evlâdi'ş-Şeyh li't-Türâs, 2014), 1/366; Şemsüddîn Ebu'l-Hayr Muhammed b. Yûsuf İbnü'l-Cezerî, *Ġāyetü'n-nihāye fī ṭabaḳāti'l-ḳurrā*, thk. Cemâlüddîn Muhammed Şeref-Mecdi Fethi es-Seyyid (Mısır: Dâru's-Sahâbe li't-Türâs, 2009), 1/397.

[40] Bk. İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-ḳırāāti'l-'aşr*, 1/702, 2/721.

[41] İbnü'l-Bennâ, *Beyānü'l-'uyūb*, 38-39.

gunneleri abartmak, râ'ların tekrîrinde cimri davranmak gibi insan tabiatında nefret hissi uyandıran, gönül kulağına hitap etmeyen bir okuma değildir. Aksine tecvidle okumak kolay, tatlı, hoş, zarif bir okuyuş şeklidir. Bu şekilde okuyuşta tilaveti ağızda eveleyip gevelemek, üstünkörü veya zoraki yapmak, yapmacık veya abartılı tavırlarla okumak yoktur. Yine böyle bir okuyuş eda ehlinden nakledilenlere bir yönüyle de olsa uymakla birlikte; açık, anlaşılır bir kelamdır. Arapların telaffuz özelliklerinin dışına da çıkmaz."[42]

2.1.8. Ter'īdu's-Ṣavt "ترعيد الصوت"

Ter'îd, kârî'nin tilaveti esnasında hançeresinde sesini depreştiren, titreten ses ve edayla sanki soğuktan ya da acıdan titriyormuş gibi okuma yapmasıdır ki böyle bir okuyuş tilavette memnu olarak kabul edilen üsluplardandır.[43] Ter'îdü's-savt denilen okuyuş esnasında sesin titretilmesi tekellüf kapsamında yer alır. Kıraat esnasında ses sanki soğuktan titriyormuş gibi çıkarıldığı için bu şekilde bir benzetme yapılmıştır.[44]

Abdulfettâh el-Mersafî (ö. 1409/1989), *Hidâyetü'l-Kârî*'de lahnin çeşitlerinden hafî olanını anlatırken bu kavramı kullanarak hatalı okuyuş şekillerine örnek vermektedir: "Lahnin diğer çeşidi ise ancak mâhir, hâzık, işinin ehli bazı kurrânın ancak fark edebileceği hatadır. Mesela râ'nın tekrîri, nûn'un ğunnesi, lâm'ın tağlîzini mahalli dışında yapmak hafî olan hatalı okuyuştur. Keza râ'nın terkîki de böyledir. Med veya ğunnenin yapılışı esnasında sesin şimşek parlaması gibi titretilmesi (ter'îdü's-savt) yine aynı şekilde ğunnenin terkedilmesi ya da miktarının abartılması veya eksiltilmesi de bu şekilde hafî olan lahn kapsamındadır."[45]

Yine Ebu'l-Hasen es-Safâkusî (ö. 1118/1705) *Tenbîhu'l-Gâfilîn ve İrşâdu'l-Câhilîn* isimli eserinde râ harfinin mahrecini anlattığı bölümde ter'îd şeklinde yapılan tekellüften şöyle bahsetmektedir: "Râ, ağız mahreçleri içerisinde yedinci mahrecten çıkan, kendisinde cehr, istifâle, infitâh, izlâk, inhırâf, beyniyye sıfatları bulunan, kuvvet ve zayıflığı tekrarına bağlı rafine bir harftir. Bu yönüyle diğer harflere göre münferit kalmış, tefhîm sıfatı yönüyle de isti'la harflerine benzeyen bir harftir. Araplar râ'nın telaffuzunda oldukça müsamahalı davranmışlar ve ihtilafa düşmüşlerdir. Kurrâ alimler kitaplarında râ harfini istifale sıfatı babında kabul etmişler, onda yapılan hataları şu yönlerden tespit etmişlerdir: Râ harfini şeddeli olarak telaffuz ederken dilin titretilmesi (*ter'îdü'l-lisân*) suretiyle iki veya daha fazla râ çıkartılmasıyla lahn gerçekleşmiş olur. Bazı okuyucuların er-rahmân, er-rahîm, mir rabbi kelimelerinin râ'sını okurken râ'nın tekrîrinin abartılması şeklinde yaptıkları hata böyle nitelendirilebilir. Aksine burada yapılması istenen râ'da dili hapsetmek, râ'nın tekrîrini gizlemekten ibaret olmalıdır. Mekkî b. Ebû Tâlib, el-Ca'berî, İbnü'l-Cezerî gibi muhakkik tecvid ulemasının uygulaması da bu şekildedir."[46]

2.1.9. Tenġīm (تنغيم), Taṭrīb (تطريب), Terḳīṣ (ترقيص)

Bu kavramları birlikte zikretmemizin sebebi bunlarla yapılan tilavet esnasında gerçekleştirilen aşırılıkların tekellüfe sebebiyet vermesi, hoş görülmemesidir. Nağme yapmayı ifade eden tenğîm, bir çeşit coşma halini anlatan tatrîb, oynamayı ifade eden terkîs kavramları; nağme sebebiyle uzatılacak yerde uzatmamak, uzatılmayacak yerde uzatmak gibi arızalara

[42] İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-ḳırāāti'l-'aşr*, 1/702.
[43] İbnü'l-Bennâ, *Beyānü'l-'uyūb*, 38; İbnü'l-Bâziş, *el-İḳnā'*, 1/556, 22.
[44] Abdülvehhâb el-Kurtubî, *el-Mūḍıḥ fi't-tecvīd*, 212.
[45] Abdulfettâh el-Mersafî, *Hidāyetü'l-ḳārī ilā tecvīdi kelāmi'l-bārī* (Medine: Mektebetü Tayyibe, 2009), 1/54.
[46] Ebu'l-Hasen es-Safâkusî, *Tenbīhu'l-ġāfilīn ve irşādu'l-cāhilīn,* thk. Muhammed eş-Şâzelî en-Neyfer, (b.y.: Müessesâtü Abdulkerîm b. Abdillah, 1431), 59.

sebebiyet verir.[47] İşte bu esnada tekellüf meydana gelir. Yine tilavete sonradan girmiş nağmeli okuyuşlar, tecvid kurallarına riayet etmeksizin değişik makamların icra edilmesi suretiyle gerçekleştirilen okuyuşlar da tekellüf kapsamındadır.[48] Bu durumda Kur'an okuyan kimse medleri kısmak, kasrları uzatmak (uzatılması gerekeni uzatmamak, uzatılmaması gerekeni uzatmak); sakini tahrik, müteharriki teskin (sakin harfi harekeli, harekeli harfi sakin okumak) tahkikle okunması gereken hemzeyi tahfif (hemzenin okunuşundaki inceliklere dikkat etmemek) gibi hatalara düşme riski taşımaktadır.[49] Bu tarz tekellüf içeren yanlış okumalardan sakınmak gerekir. Bazen bu tarz okuyuşlar tilavette asla istenmeyen, tilavetin kusurları şeklinde ifade edilebilecek durumlardır.

Ukberî (ö. 616/1219), med olmayan yerde med yaparak okumanın yanlışlığını ifade etmek bağlamında şöyle bir nakil iletmiştir: "Bir adamı işittim Ahmed b. Hanbel'e elhân ile okumanın durumunu soruyordu. Ahmed b. Hanbel adama, isminin ne olduğunu sordu. Adam, isminin Muhammed olduğunu söyleyince, Ahmed b. Hanbel isminin ilk hecesini uzatarak "Yâ Mûûûhammedü" şeklinde hitap edilmesini ister misin, dedi." Bu ifadeyi değerlendiren Kâdî Ebû Ya'lâ "Böyle bir ifade şekli artık kerahette son noktadır." diyerek Ahmed b. Hanbel'in bu hususta hoşgörüsünün olmadığını belirtmiş oldu.[50]

2.1.10. Hemzede Tehevvü' "التهوع في الهمزة"

Hemzede tehevvü' de tekellüf ile okuma çeşitlerindendir. Hemze bilindiği üzere aksa'l-lisândan yani boğazın ağza göre en uzak dip kısmından çıkan bir harftir. Bu harfin çıkarılması esnasında sanki kusuyor gibi bir sesle çıkarılması da yine tekellüfün çeşitleri arasında nitelendirilebilir.[51] Hemzenin lekz olmaksızın çıkarılması esastır.[52] Diğer harflerde olduğu gibi hemzede de şedd (müşedded)[53] ile meydana gelen tilavet kusurlarından sakınılmalıdır.[54]

Alemüddin es-Sehâvî (ö. 643/1245) *Umdetü'l-Müfîd ve Uddetü'l-Mücîd fî Ma'rifeti't-Tecvîd* isimli Nûniyyetü's-Sehâvî diye de bilinen altmış dört beyitten oluşan kasidesinin baş tarafında hüsn-i edânın nasıl olması gerektiğine dair açıklamalar yaparken tilavet esnasında meydana gelebilecek olumsuzluklardan hemzenin telaffuzuyla ilgili olanlar hakkında şu uyarılarda bulunmaktadır:

لَا تَحْسِبِ التَّجْوِيدَ مَدًّا مُفْرِطًا ... أَوْ مَــدَّ مَا لَا مَدَّ فِيهِ لِوَانِيْ

---

47 Abdülvehhâb el-Kurtubî, *el-Mūḍıḥ fi't-tecvīd*, 212.

48 Dînî Mûsikî'nin gelişiminde Kur'ân-ı Kerîm'in rolü hakkında bk. Aslan Çıtır, "Kur'ân'ın Mûsikî Formlarının İnşası ve Gelişimindeki Rolü Üzerine Tahliller", *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi* 10/1 (Ocak 2024), 238-256.

49 İbnü'l-Bennâ, *Beyānü'l-'uyūb*, 44.

50 İbn Kayyım el-Cevziyye, *Zādu'l-me'ād fi hedyi ḫayri'l-'ıbād*, 1/467.

51 el-Halîl b. Ahmed, *Kitābu'l-'ayn*, "hv'a", 4/331; İsmâîl b. Hammâd el-Cevherî, *es-Ṣıḥāḥ*, thk. Ahmed Abdulgafûr Attâr (Beyrût: Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, 1984), "hv'a", 3/1309.

52 Lekz sözlükte yumrukla vurmayı ifade eder. Hemzenin lekzi ise hemzeyi harekeli telaffuz ederken mahrecine baskı yaparak adeta yutkunuyormuş gibi abartılı, sakin olduğunda ise adeta sönük biçimde belli belirsiz çıkarmak suretiyle harfin sakinliğini kaybettirerek harekeliye benzer şekilde çıkarmak demektir. Hemzenin lekzinde yumruk aniden vurulduğunda sertçe çıkan sese benzer bir ses oluştuğu için bu şekilde isimlendirilmiş olabilir. Lekze düşmekten sakınmak için hemze başlanılan sesle tamamlanmalı, zahmete girmeden ve acele etmeden normal şekilde çıkarmalıdır. Bk. İbnü'l-Bennâ, *Beyānü'l-'uyūb*, 37; Ebû Amr ed-Dânî, *et-Taḥdīd fi'l-itḳāni ve't-tecvīd*, 71; Zebîdî, *Tācü'l-'arūs*, 15/319.

53 Şedd bu formuyla temdîd kavramıyla kullanılmaktadır. Ğunne sıfatlı harflerin dışındaki diğer harflerin şeddeli olduğu zaman miktarından fazla tutularak okunmasına temdîdu'ş-şedd tabiri kullanılmaktadır. Böyle bir okuyuş makbul olmayan okuyuşlar içerisinde değerlendirilmiştir. Bk. İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-ḳırāāti'l-'aşr*, 1/702; Emrullah Tuncel, "Hasan b. Ali el-Ahvâzî'nin Taksimatına Göre Kıraat Üslupları", 24-25.

54 Bk. Ebû Amr ed-Dânî, *et-Taḥdīd fi'l-itḳāni ve't-tecvīd*, 71; Şemsüddîn Ebu'l-Hayr Muhammed b. Yûsuf İbnü'l-Cezerî, *et-Temhîd fî ilmi't-tecvîd*, thk. Ali Hüseyin el-Bevvâb (Riyad: Mektebetu'l-Maârif, 1985), 50-51-108-206; Ebu'l-Hasen Ali b. Cafer b. Muhammed er-Râzî es-Sa'îdî, *et-Tenbīh 'ale'l-laḥni'l-celī ve'l-laḥni'l-ḫafī*, thk. Gânim Kaddûrî el-Hamed (Ürdün: Dâru Ammâr, 2000), 279-280.

أَوْ أَن تُشَـدِّدَ بَعْدَ مَـدٍّ هَمْـزَةً ... أَوْ أَن تَلُـوكَ الْحَرْفَ كَالسَّكْرَانِ

أَوْ أَن تَفُـوهَ بِهَمْـزَةٍ مُتَهَوِّعًـا ... فَيَفِـرَّ سَامِعُهَا مِنَ الْغَثَيَانِ

لِلْحَرْفِ مِيـزَانٌ؛ فَلَا تَـكُ طَاغِيًا ... فِيـهِ، وَلَا تَكُ مُخْسِرَ الْمِيزَانِ

"Tecvidli okumak, meddleri mübalağaya kaçacak derecede aşırı uzatmak, medd bulunmayan yerlerde meddli okuma aldırışsızlığı demek değildir! Medd yaptıktan sonra şeddeli hemze sesine benzer zorlama sesi veya sarhoş gibi harfi ağızda gevelemek de değildir! Hemzeyi öğürüyor gibi telaffuz etmek, kusuyor zannedecek kadar harfe yüklenmek, dinleyende nefret hissi uyandırmak hiç değildir! Tecvidli okumayı böyle zannetme sakın! Her harfin ölçüsü vardır. Telaffuzda ölçüyü aşma! Okuyuşundaki ahengi bozma!"[55]

2.1.11. İşbā'da İfrāṭ (إفراط في الإشباع)

Kelime anlamı olarak "doyurmak, tam yapmak, uzatmak" gibi anlamlara gelen işbâ', tecvid ilminde bir harekenin veya med harfinin ses değerinin tam verilmesi, yani gerektiği ölçüde uzatılması anlamında kullanılır. İfrât ise Arapça'da "aşırılık" demektir. Tecvid bağlamında işbâ'da ifrât, bir harf ya da hareke üzerinde yapılması gereken uzatmanın gereğinden fazla abartılması, yani lafzın haddinden fazla uzatılmasıdır. Bu durum, özellikle harekeli, medli harflerin ölçüsüz biçimde uzatılması sonucu ortaya çıkan bir tilâvet kusurudur. Lafzî bir hata olmasına rağmen manayı bozmasa da, kıraatin sahih rivayet sınırlarını ihlâl eder.

İşbâ'da ifrât, harfleri özelliklerine göre tam olarak seslendirme esnasında aşırıya kaçmak anlamına gelir. Oysa tecvidin temel ilkelerinden biri, "her harfe hakkını vermek" düsturudur. Bu nedenle, ölçüsüz uzatmalar Kur'an tilavetindeki fesahat ve belâgat bütünlüğünü zedeler. Bu kusur genellikle, medler için belirlenen uzatma sürelerinin aşılmasıyla ortaya çıkar. Ayrıca med harfi olmamasına rağmen, sanki med varmış gibi bir harfi uzatarak okumak da tekellüf kapsamında değerlendirilir. Harekeleri telaffuz ederken, normal sürelerinin ötesine geçerek, medle bitişmemiş bir harfi medli gibi okumak, bu tür hatalara örnek teşkil eder.

2.1.12. İdġām'da İfḥāş "إفحاش في الإدغام"

Kavramsal olarak idğâm'da ifhâş diye ifade edilen aşırılık da tekellüf çeşitlerindendir. Bu, idğâmı meydana getirirken yapılan aşırı bir uygulamadır. Mesela, nûnun ya da mîmin idğâmında ğunnesini çıkartırken meydana gelen fazlalık böyledir. Bu durumda harflerin ya da sesin ölçüsü kaymakta, ihlal edilmiş olmaktadır. İdcâ'da (imâle) ifhâş aşırılığını da bu kapsamda ele alabiliriz. İmâle yapılan harfin imâlesinde ziyade yapmak bu şekildedir. Böylece imâle yapılırken meylettirilmesi gereken hareke tam bir kesraya dönüşür yahut da kesraya tamamen yaklaşmış olur. Terkîk sıfatında mübalağa etmekten dolayı kendisinde imâle bulunmayan harfte imâle yapılması söz konusu olur ki bu durum sahih değildir.

İbn Kuteybe, bazı kurrânın tilavette yaptığı tekellüfü "…Med, hemze ve işbâ'da ifrât; idcâ' (imâle) ve idğâmda da ifhâş yapıyorlar…" şeklindeki beyanıyla ifhâş kavramının aşırılık anlamına işaret etmiştir.[56] Yine aynı ifadelerinin devamında tilavette icra edilen bazı zor uygulamaların Hz.

[55] Ebû Şâme el-Makdisî, *el-Mürşidü'l-vecīz ilā 'ulūmin tete'alleḳu bi'l-kitābi'l-'azīz*, thk. İbrâhim Şemsüddîn (Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003), 157.

[56] Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî, *Te'vīlü müşkili'l-Ḳur'ān*, thk. İbrâhim Şemsüddîn (Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2010), 42.

Peygamber, selef-i sâlihîn, tabiîn ve kurrâ alimlerin uygulamalarında olmadığını belirtir. Özellikle Kur'an'ı öğrenmeye yeni başlayan kimselerle Kur'an talimi yapan çocukların, med, hemze, idğâm gibi tecvid kaidelerini tatbik ederken ifhâştan kaçınmaları gerektiğini vurgular. O, böylece kavramı aşırılık anlamında kullanmış, hoş görmediğini ortaya koymuştur.[57]

2.1.13. Tesmînu'l-Ḥurūf "تسمين الحروف"

Tesmîn, Arapçada *semîn* kelimesinden türetilmiş, "şişmanlatmak, kalınlaştırmak" anlamına gelen bir kelimedir. Tesmînu'l-hurûf ise tecvid ilminde harfleri gereğinden fazla kalınlaştırmak, yani doğal ses özelliklerinin ötesine geçerek bir harfi şişkin, kalın, dolgun şekilde telaffuz etmek anlamına gelir. Tesmînu'l-hurûf aslında sesin gereğinden fazla dolgun hâle getirilmesi, başka bir deyişle lafzî kalınlıkta ifrata düşülmesidir. Mesela sîn (س), zâ (ز), râ (ر) (ince olduğu yerlerde), kâf (ك), tâ (ت) gibi yapısı gereği ince (terkîk) okunması gereken harflerde kalınlaştırarak okuma yapmak bu kapsamda değerlendirilebilir. Yine خ، ص، ض، غ، ط، ق، ظ gibi özelliği gereği kalın (tefhîm) okunması gereken harflerde aşırılık yapmak suretiyle kalınlığının gereğinden fazla artırılması da böyledir.

Yukarıdaki açıklamalar doğrultusunda harfin iyice şişirilip kalınlaştırılması anlamına gelen tesmîn tekellüf çeşitleri içerisinde yer almaktadır. Burada terkîk sıfatlı harfin tefhîm; tefhîm sıfatlı harfin ise çok daha fazla kalınlaştırılması yoluyla mübalağaya kaçmak söz konusudur. Böylece tilavette tekellüf meydana getirilmiş olmaktadır. Tilavette bunun yapılması son derece mahzurlu, tilavetin nefasetine engel görülmüştür.[58]

2.1.14. Tekellüfün Diğer Çeşitleri

Tekellüfün çeşitleri sadece yukarıda anlatılanlarla sınırlı değildir. İster isimlendirme yapılmış olsun isterse olmasın tekellüfün çeşitleri bağlamında başka bazı hususlar da tecvid alimleri tarafından dile getirilmiştir. Telaffuz keyfiyetine mahsus olan bu durumları yazılı dilin hususiyetleri çerçevesinde kendi içinde bir tasnif mantığıyla ifade etmekle yetinmek istiyoruz.

Ağzın çukurlaştırılması yani harflerin mahreçlerinden çıkarılması esnasında ağzın uzak kısmından çıkarılmak suretiyle telaffuzda mübalağa yapılması tekellüftür (*taḳ'īru'l-fem*/تقعير الفم). Kârînin şeddeli harfin telaffuzunu hafif, kolay kılması, bir başka ifadeyle ağzın derinliklerine daldırarak hem dinleyeni hem de kendini rahatsız eden zorlama okuyuşa dönüştürmemesi tavsiye olunmuştur.[59]

İmâlenin tersi olan fekk'in ta'vîc edilmesi, yani ulumaya benzer bir sesle çıkarılması da böyledir (ta'vīcü'l-fekk/تعويج الفك). Bu durumda fekk okuyuşu, alışılmış olan telaffuz durumundan başka bir tarafa meyledecektir. Kendisinde imâle yapılmayan harfleri imâleye meylettirerek okumayı da bu kapsamda değerlendirebiliriz.[60]

Telaffuz esnasında çenenin yan taraflara doğru genişletilerek adeta geviş getiriyor gibi kullanılması veya harflerin adeta sakız çiğniyor gibi gevşek bir şekilde ağız içinde geveleyerek çıkartılması tekellüfün bir çeşidi olarak değerlendirilmiştir (*temḍīġu'l-lisān*/تمضيغ اللسان).[61] Bu durum

---

57 İbn Kuteybe, *Te'vîlü müşkili'l-Ḳur'ān*, 43.

58 Abdülfettâh el-Mersafî, *Hidāyetü'l-ḳārī ilā tecvīdi kelāmi'l-bārī*, 1/103.

59 el-Kastallânî, *Leṭāifu'l-işārāt li fünūni'l-Ḳırāāt*, 2014, 1/365; Ebû Şâme el-Makdisî, *İbrāzü'l-me'ānī min ḥırzi'l-emānī*, thk. İbrâhim Atve Ivad (Kâhire: Matbatü Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1982), 406.

60 el-Kastallânî, *Leṭāifu'l-işārāt li fünūni'l-Ḳırāāt*, 2014, 1/365, 2/272; İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Ḳırāāti'l-Aşr*, 1/702; Seyyid Rızk et-Tavîl, *Medḫal fî 'ulūmi'l-ḳırāāt*, Mısır: el-Mektebetü'l-Faysaliyye, 1985, 115.

61 Ebû Amr ed-Dânî, *et-Taḥdīd fi'l-itḳāni ve't-tecvīd*, 73; İbnü'l-Bennâ, *Beyānu'l-'uyūb*, 38; İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-ḳırāāti'l-'aşr*, 1/702.

aynı zamanda harflerin mahrecinden çıkarılmasında mübalağayı ifade eden bir durumdur ki telaffuzda te'assüf yani zorlama da böyle bir şeydir. Kur'an okuyan kimsenin böyle bir duruma düşmesi çirkin addedildiği için tecvid alimleri bundan sakındırmışlardır.

Şeddeleri sündürerek telaffuz etmek, şeddeli harfin telaffuz zamanını muhadded yani tayin edilmiş süreden daha fazla adeta kauçuk sündürüyor gibi uzatmak suretiyle çıkartmak da tekellüf yapmaktır. Kelimenin son harfi olarak gelen hemzeyi vakıf halinde sanki şeddeliyormuş gibi çıkarmak da böyledir. Mesela semâ' (سماء) kelimesinde durunca sonundaki hemzeye mahrecinde biraz fazla şiddet uygulayarak sanki kelimenin sonunda şedde varmış hissi uyandırmak suretiyle okumak bu şekilde değerlendirilebilir.

Sâd harfinde bulunan safîr sıfatını sâd'ın sakin halinde uzatmak, sâd'la birlikte ıslığa benzer bir ses çıkarmak suretiyle abartılı okumak da tekellüftür ki buna *taṣfiru's-ṣādāt* (تصفير الصادات) ismi verilir. Bu da tilavetin kusurları arasında sayılan, hoş karşılanmayan bir okuma şeklidir.[62]

Nûn harfinin sıfatı olan ğunneyi abartmak suretiyle ğunnenin zamanında mübalağa yapmak, nûn harfiyle mahreç yakınlığı sebebiyle lâm harfinin terkîk sıfatında ölçüyü kaçırmak suretiyle telaffuz etmek de aynı şekilde tekellüf yapmaktır. (*taġlīzü'n-nūn-taṭnīnü'n-nūn* / (تغليظ النون/تطنين النون).[63]

Harfin telaffuzu açısından zaman ölçüsünde tuğyan derecesinde aşırılığa sebebiyet vermek aslında bütün harfler için böyledir. Bütün harflerin telaffuzunda belirli zaman ölçüleri bulunmaktadır. Bu durum harfin sakin veya şeddeli olmasına dayanır ya da harekenin miktarına veya bunun gibi hususiyetlere dayanır. Harflerin telaffuzunda vesveseye düşmek de tekellüfe sebebiyet verir. Bu durum terkîk, tefhîm ya da imâle özellikleriyle de olsa bu şekildedir.

Vücuhat dışında bazı kelime, âyet tekrarları dahi bu kapsama girebilir. Doğal bir mucip sebep olmaksızın ya da vakıf ve ibtida yapılacak yerleri gözetmeyle ilgili bir durum bulunmuyorken yani bir anlamda gereksiz yere yapılan tekrarlı okumalar böyledir. Hatta belki de kekeme okuyor gibi şekilde yapılan çok tekrarlı okumaları da bu kısımda değerlendirebiliriz.

2.2. Tilavette Tekellüfün Sebepleri

Kur'an tilavetinde tekellüfe kaçılması kendi kendine gerçekleşen bir uygulama değildir. Bu durumun bazı sebepleriyle ilgili şunlar söylenebilir:

1. Ana dili olmadığı için dilin tabiatına tam olarak vâkıf olamamış kimselerden Kur'an'ı öğrenmiş olmak. Burada Kur'an yalnızca ana dili Arapça olan kişilerden öğrenilebilir gibi bir yargıda bulunmuyoruz. Esasen burada kastedilen şey, her dilin harflerinin kendine mahsus bazı telaffuz keyfiyetleri olduğu, aynı zamanda Kur'an'ın dili olan Arapça'nın selikasına uygunluğa dikkat edilmesi gerektiğidir. Bu bağlamda, dil, edebiyat ve Kur'an ilimleriyle meşgul bazı âlimlerin eserlerinde yer alan ifadelere aşağıda yer verilecektir:

İbn Kuteybe *Te'vîlü müşkili'l-Kur'ân* isimli eserinde; ziyade, noksan gibi Kur'an'ın imlasına dair özellikleri, bu hususta yapılan yanlışları anlattığı bölümde *tab'u'l-luğa* ve *tekellüf* kavramlarına atıf yaparak zamanına kadar geçen süredeki hatalı, zorlama sayılabilecek okuyuşları eleştirir. Zamanın ilerlemesiyle bazı beldelerde, yabancı bölgelerde anadilleri Arapça olmadığı için tabii okuma yapamayan böylece tekellüfün de farkına varamayan bazı topluluklar meydana geldiğini belirtir. Bunun sonucunda insanların birçok harfin telaffuzunda dil sürçmeleri

[62] Şemsüddîn Ebu'l-Hayr Muhammed b. Yûsuf İbnü'l-Cezerî, *Şerḥu ṭayyibeti'n-neşr fi'l-ḳırāāti'l-'aşr*, haz. Enes Mühre, Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000, 34.

[63] İbnü'l-Cezerî, *Şerḥu ṭayyibeti'n-neşr fi'l-ḳırāāti'l-'aşr*, 34; Ebu'l-Hasen es-Sa'îdî, *et-Tenbīh 'ale'l-laḥni'l-celī ve'l-laḥni'l-ḫafī*, 276-277.

yaşadıklarını, zelle yaparak hataya düştüklerini, şaz okuyuşlar ortaya çıktığını böylece Kur'an kıraatine ilişkin kaideleri ihlal etmiş olduklarını söyler.[64]

Abdülvehhâb b. Muhammed el-Kurtubî *el-Mûdıh fi't-Tecvîd* isimli eserinde kıraatin keyfiyeti, kabih veya müstahsen ile muhtar veya müstekbâh kabul edilen okuyuşları anlattığı bölümde okutulması caiz olan tilavetler içerisinde tahkik okuyuşunu anlatırken telaffuzda tekellüften uzak durmaya işaretle şöyle söylemektedir: "İyi bilmelisin ki lafızları, kıraat vecihlerini okurken icra edilmesi müstahsen görülen, yapılmasıyla ilgili tembihte bulunulan şey şudur: Kur'an'ı tilavet eden bir kimsenin lafızların telaffuzunu güzel yapmaması, bu lafızları tekellüften kaçınarak telaffuza gayret etmemesi, en doğru metodu uygulamak suretiyle okuma yapmaması durumunda kârî, harfin telaffuzunda tilavet sınırlarının dışına çıkmış, bu durum da harfin kendisinde telaffuz açısından hoşa gitmeyen şeyleri çağrıştırmış olur."[65]

Ebû Şâme el-Makdisî de (ö. 665/1267) *İbrâzü'l-meânî* adlı eserinde "Kelamın kelimelere dökülerek mahreçten boşalması ancak en doğal şekliyle üretilip meydana getirilmesine göredir; bu, tekellüfle yani zorlamayla olacak bir şey değildir." ifadesiyle, telaffuzun doğal bir süreç olduğunu vurgular. Ona göre sunî çabalarla yapılan okuyuşlar, sözün tabii akışını yansıtmaz ve bu durumda söz, olması gereken şekliyle gerçekleşemez.[66]

2. Kur'an'ı harflerin telaffuzunu iyi yapan kimselerden öğrenmemiş olmak. Yeterli tahsil görmedikleri için haliyle bu kimselerin Kur'an'ı öğretme hususunda da bil(e)mediği hususlar bulunacaktır. Konuyla ilgili olarak mütehassıs ulemanın eserlerinde söylediklerini dikkate almak gerekmektedir. Ebû Amr ed-Dânî, Kur'an öğretiminde mahir olunması gerektiğini açıklarken şu ifadeleri kullanmaktadır:

> "Kurrâ alimler, tecvid ilmini muhakkik olarak bilme hususunda üstün kimselerdir. Onlardan kimisi kıyas ve temyiz yoluyla bunu bilirler. Bu kimseler işinin erbabı, çok dikkatli kimselerdir. Kimisi ise semai ve taklidi olarak bilirler bu kimselerin konuya olan vukûfiyeti inceliklere yönelik olarak değil sadece ana hatlarıyladır. Ayrıca bu kimseler unutkandırlar. İlim ise sema ve rivayetle destek bulmasıyla birlikte zekâ ve dirayete dayanır. Zira dirayet için zabt u rabt altına almak, tanzim edip düzenlemek gerekirken rivayet için ise nakil ve teallüm gerekir."[67]

İbnü'l-Cezerî de özenti veya başka nedenlerle meydana gelen zorlama okuyuşlar için getirdiği eleştirel nitelikli cümlelerinde şöyle söylemektedir:

> "Bu beldede kurrânın ya da bu konuda onlara dâhil olanların dilinde meydana gelen bozuklukların asıl kaynağı yabancı beldelerden telakki edilip alınan ya da nabattan[68] alışkanlık kesb edilen uygulamalardır. Bunlar mutlak manada önüne gelen her yerde tefhîmât, tağlîzât yaparak kalın okumak gibi tabiatlarının ülfet ettiği bir yola tevessül etmektir. Bazı Araplar da bu tür okuyuş özellikleri özenti veya diğer sebeplerle onlardan alınca bu ilimde, ilmine müracaat edilen, fazilet ve anlayışına güvenilen kimselerden alınmış doğru bilgiler üzerinde durulmaz oldu."[69]

---

64 İbn Kuteybe, *Te'vîlü müşkili'l-Ḳur'ān*, 42.

65 Abdülvehhâb el-Kurtubî, *el-Mūḍıḥ fi't-tecvīd,* 216.

66 Ebû Şâme el-Makdisî, *İbrāzü'l-me'ānī min ḥırzi'l-emānī*, 746.

67 Ebû Amr ed-Dânî, *et-Taḥdīd fi'l-itḳāni ve't-tecvīd*, 67.

68 Nabat (النَّبَطُ), sevâd-ı Irak'ta yaşayan insanlardan oluşan bir nesildir. Sonraları bu kavram halkın alt tabakası, değişik etnik unsurlardan oluşan karışık insanlar ve avam tabakası anlamında kullanılmaya başlanmıştır. Bk. Ahmed b. Muhammed b. Ali el-Feyyûmî, *el-Miṣbāhu'l-münīr fi ġarībi'ş-şerḥi'l-kebīr* (Beyrût: Mektebetü'l-İlmiyye, ts.), 2/590.

69 İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-ḳırāāti'l-'aşr*, 1/215.

3. Tekellüfün nehyi konusunda şeriatın makasıdına vukûfiyeti bulunmamak. Nitekim bu durumda Allah'ın kolay kıldığı, genişlik ve ruhsat tanıdığı şeyler tekellüf sayılabilecek uygulamalarla zorlaştırılmış olmaktadır. Bu ise özü itibariyle dinin temel maksatlarıyla örtüşmeyen bir şey olmaktadır. Konuya vurgu yapan İbn Kuteybe Kur'an taliminde tekellüfün sebepleri hususunda şöyle söylemektedir:

> "Tekellüfün sebebi, Kur'an'ı öğreten insanların kolay uygulamalar yerine diğerine göre daha zor olan uygulamalara yönelmesi, Allah'ın ümmete kolaylaştırdığı, genişlik tanıdığı şeyleri zor hale getirerek daraltmasıdır."[70]

Son olarak burada şunu da ilave etmek gerekir ki Tecvid âlimleri eserlerinde tekellüfün sebeplerini anlattıkları bölümlerde Kur'an tilavetinde tekellüften kaçınmanın gerekliliğini de ziyadesiyle vurgulamışlardır.[71] Bu uyarılarıyla Kur'an'ın sahih bir şekilde okunması gerektiğini, böylece hem lafız hem mana açısından sadeliğin korunmasını amaçlamışlar, her türlü zorlama okuyuştan sakındırmak suretiyle dengeli bir okuyuşun nasıl olması gerektiğini adeta yazı diliyle icra eder gibi anlatmışlardır.

Sonuç

Tekellüf, ister zorlamalı okuyuş anlamıyla alınsın isterse yapmacık yani gösterişe dayalı okuyuş anlamıyla alınsın kaçınılması gereken, tecvid alimleri tarafından sakındırılmış, zemmedilmiş bir tilavet şeklidir. Te'assüf, tenattu', teşedduk, hasrame, ter'îd, terkîs, tatrîb gibi farklılıklarıyla birlikte tekellüf içeren diğer tilavet şekilleri de tecvid alimleri nezdinde zemmedilen okuyuşlar arasında yer almaktadır. Tilavette uygulama esnasında karşılaşılan durumlara ait bu özelliklerin sadece bunlarla sınırlı olmadığı tilavette gevşeklik göstermeye bağlı olarak çoğalabileceği de unutulmamalıdır. Makalenin kapsamı ve yazı dilinin sınırları içerisinde ehl-i edanın dilinde maruf olan ve tekellüf içeren bazı telaffuz keyfiyetleri söz konusu edilmiştir. Dikkat çekilmesi gereken başka bir nokta da hangi tür okuyuşların tekellüf kapsamına gireceği ve bunlardan nasıl sakınılacağı gibi hususlara riayet etmenin en kolay yolunun fem-i muhsine müracaat etmek olduğudur. Günümüz dünyasında bireyselleşmiş ve dijital dünyanın imkânları iliklerine kadar işlemiş insan, her şeyi bilgisayar karşısında, başkasına ihtiyaç duymadan halletmeye çalışan bir tarz-ı hayat benimsemiştir. Fem-i muhsinden ahzetme prensibiyle bu yaşam biçimi birbirine uymasa da, kıraatin kendisine tabi olunan bir sünnet olduğu bilinciyle hareket edilmesi ve tekellüfe düşen okuyuşlardan kaçınılması gerektiği aşikardır.

[70] İbn Kuteybe, *Te'vîlü müşkili'l-Ḳur'ān*, 43.
[71] Bk. Abdülvehhâb el-Kurtubî, *el-Mūḍıḥ fi't-tecvīd*, 213-214; İbnü'l-Bennâ, *Beyānü'l-'uyūb*, 39-41.

Kaynakça

Ahmed b. Hanbel. *Müsned*. thk. Şuayb el-Arnavut. 50 Cilt. Beyrût: Müessesetu'r-Risâle, 1995.

Ata, Mehmet Mahfuz. "Kur'an Öğretim Yöntem ve Teknikleri: Problem ve Çözüm Yolları". *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 30 (2013), 167-189.

Bennâ, Ebû Ali el-Hüseyin b. Ahmed. *Beyānu'l-'uyūb elletī yecibü en yectenibehe'l-ḳurrā*. Tahkik: Gânim Kaddûrî Hamed. Ürdün: Dâru Ammâr, 2001.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil. *el-Câmi'u'ṣ-Ṣaḥîḥ*. Riyâd: Beytü'l-Efkâr, 1998.

Cevherî, İsmâîl b. Hammâd. *es-Ṣıḥāḥ*. thk. Ahmed Abdulgafûr Attâr. Beyrût: Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, 1984.

Çağıl, Necdet. "Sahih Bir Kur'ân Tilavetinin Başlıca Nirengi Noktaları". Kastamonu: DİB. Tecvit Çalıştayı (2015): 572-583.

Çıtır, Aslan. "Kur'ân'ın Mûsikî Formlarının İnşası ve Gelişimindeki Rolü Üzerine Tahliller". *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi* 10/1 (Ocak 2024), 238-256.

Dânî, Ebû Amr Osman b. Saîd. *et-Taḥdīd fi'l-itḳāni ve't-tecvīd*. thk. Gânim Kaddûrî el-Hamed. Ürdün: Dâru Ammâr, 2000.

Dânî, Ebû Amr Osman b. Saîd. *Ḳasīdetü Ebī Müzāḥim el-Ḥāḳānī*. thk. Ğâzî Buneydir el-Umerî. 2 cilt. Mekke: y.y., 1418/1998.

Devserî, İbrahim b. Saîd. *Mu'cemu'l-muṣṭalaḥāt fī 'ilmeyi't-tecvīd ve'l-ḳırāāt*. Riyad: Câmiatü'l-İmâm Muhammed b. Su'ûd el-İslâmiyye, 2004.

Durmuş, Zülfikar. *İlahi Kelam: Kur'an Kur'an -İsimleri, Sıfatları ve İndiriliş Gayesi Açısından-*. İstanbul: Çıra Yayınları, 2021.

Ebû Şâme el-Makdisî. *İbrāzü'l-me'ānī min ḥırzi'l-emānī*. thk. İbrâhim Atve Ivad. Kâhire: Matbaatü Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1982.

Ebû Şâme el-Makdisî. *el-Mürşidü'l-vecīz ilā 'ulūmin tete'alleḳu bi'l-kitābi'l-'azīz*. thk. İbrâhim Şemsüddîn. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003.

Ezherî, Muhammed b. Ahmed. *Tehẕību'l-luġa*. thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn, Muhammed Alî en-Neccâr. Kâhire, 1964.

Feyyûmî, Ahmed b. Muhammed b. Ali. *el-Miṣbāḥu'l-münīr*. 2 cilt. Beyrût: Mektebetü'l-İlmiyye, ts.

Fırat, Yavuz. *Tecvid ve Kıraat İlmi Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Çelik Yayınevi, 2018.

Gavsânî, Yahyâ Abdurrezzâk. *el-Mufaṣṣal fī 'ulūmi't-tecvīd*. İstanbul: Dâru'l-Gavsânî, 2023.

Halîl b. Ahmed. *Kitābu'l-'ayn*. thk. Abdulhamîd Hindâvî. Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2003.

İbn Fâris. *Mu'cemu meḳāyisi'l-luġa*. thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn. Dımeşk: Dâru'l-Fikr, 1979.

İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullâh. *Te'vīlü müşkili'l-Ḳur'ān*. thk. İbrâhim Şemsüddîn. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2010.

İbnü'l-Cezerî, Şemsüddîn Ebu'l-Hayr Muhammed. *et-Temhīd fī ilmi't-tecvīd*. thk. Ali Hüseyin el-Bevvâb. Riyad: Mektebetu'l-Maârif, 1985.

İbnü'l-Cezerî, Şemsüddîn Ebu'l-Hayr Muhammed. *Ġāyetü'n-nihāye fī ṭabaḳāti'l-ḳurrā*. thk. Cemâlüddîn Muhammed Şeref, Mecdi Fethi es-Seyyid. Mısır: Dâru's-Sahâbe, 2009.

İbnü'l-Cezerî, Şemsüddîn Ebu'l-Hayr Muhammed. *Neşru'l-ḳırāāti'l-'aşr*. thk. Eymen Rüşdî Süveyd. 5 cilt. İstanbul: Dâru'l-Gavsânî, 2019.

İbnü'l-Cezerî, Şemsüddîn Ebu'l-Hayr Muhammed. *Şerḥu ṭayyibeti'n-neşr*. Haz. Enes Mühre. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000.

İbnü'l-Esîr, Mecdüddin. *en-Nihâye fî ġarîbi'l-ḥadîs̱*. 5 cilt. thk. Mahmûd Muhammed et-Tanâhî vd. Beyrût: Dâru İhyâi't-Turâs, ts.

Kâsım, Abdü'l-Muhsin b. Muhammed. *et-Taḥzîr mine't-tekellüf fî ḳırāeti'l-Ḳur'āni'l-Kerîm*. Medîne: y.y., 2021.

Kastallânî, Ahmed b. Muhammed. *Leṭāifu'l-işārāt li fünūni'l-ḳırāāt*. thk. Hâlid Hasen Ebü'l-Cûd. 10 cilt. Mısır: Mektebetü Evlâdi'ş-Şeyh, 2014.

Keleş, Mehmet. "Lahn Manasına Gelen Bazı Kıraat Kavramlarının İncelenmesi". *Gaziantep Universıty Journal of Socıal Scıences* 24/2 (2025), 529-543.

Keylânî, Üsâme Yasin. "Günümüzde İnsanların Kur'an Okumadaki Durumları". Trc. Ali Çiftci. *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 38 (2014): 173-192.

Kurtubî, Abdülvehhâb b. Muhammed. *el-Mūḍıḥ fi't-tecvīd*. thk. Gânim Kaddûrî el-Hamed. Ammân: Dâru Ammâr, 2000.

Kurtubî, Muhammed b. Ahmed. *el-Câmi' li-aḥkâmi'l-Ḳur'ān*. thk. Abdullâh b. Abdulmuhsîn et-Türkî. Beyrût: Muessesetu'r-Risâle, 2006.

Mekkî b. Ebû Tâlib, Ebû Muhammed Hammûş bin Muhammed el-Kaysî. *er-Ri'āye li tecvīdi'l-ḳırāe ve taḥḳīḳi lafẓi't-tilāve*. thk. Ahmed Hasen Ferhât. Ürdün: Dâru Ammâr, 1996.

Mersafî, Abdulfettâh. *Hidāyetü'l-ḳārī ilā tecvīdi kelāmi'l-bārī*. 2 cilt. Medine: Mektebetü Tayyibe, 2009.

Özaydın, Abdülkerim. "Eşdak". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 11/460-461. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.

Râgıb el-İsfehânî. *el-Müfredāt fî ġarîbi'l-Ḳur'ān*. thk. Muhammed Seyyid Keylânî. Beyrût: Dâru'l-Marife, ts.

Safâkusî, Ebu'l-Hasen. *Tenbîhu'l-ġâfilîn ve irşâdu'l-câhilîn*. thk. Muhammed eş-Şâzelî en-Neyfer. B.y.: Müessesâtü Abdulkerîm b. Abdillah, 1431.

Sa'îdî, Ebu'l-Hasen Ali b. Cafer b. Muhammed er-Râzî. *et-Tenbîh 'ale'l-laḥni'l-celī ve'l-laḥni'l-ḫafī*. thk. Gânim Kaddûrî el-Hamed. Ürdün: Dâru Ammâr, 2000.

Seyyid Rızk et-Tavîl. *Medḫal fî 'ulūmi'l-ḳırāāt*. Mısır: el-Mektebetü'l-Faysaliyye, 1985.

Taşköprizâde Ahmed Efendi. *Şerḥu'l-muḳaddimeti'l-cezeriyye*. Medîne: Mecmeu'l-melik Fehd li Tıbâati'l-Mushafi'ş-Şerîf, 2001.

Tatlısu, Muhammet Lütfü. "Kur'ân Tilâvetinde Lahn Olgusu: el-Mûdıh fi't-Tecvîd Örneği". *Din ve Bilim-Muş Alparslan Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 4/2 (2021), 194-213.

Tanır, Emrullah. "Tekellüf Kavramının Anlamsal Boyutları: Tefa'ul Bâbı Örneği". *FSMVÜ III. Arap Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Kongresi*, 09-11 Mayıs 2025.

Turan, Emine Zehra, Işık, Mustafa. "Kur'an'ı Ezberlemeyi Deveyi Kösteklemeye Benzeten Hadis'in Eğitim Öğretim Açısından Değerlendirilmesi". *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD) Eurasian Journal of Researches in Social and Economics (EJRSE)* 6/3 (2019), 499-516.

Tirmizî, Muhammed b. İsâ. *es-Sünen*. nşr. Heyet. 5 Cilt. Kahire: Dâru't-Te'sîl, 2015.

Tuncel, Emrullah. "Hasan b. Ali el-Ahvâzî'nin Taksimatına Göre Kırâat Üslupları." *Kırâat İlmine Dair* (2023), 13-47.

Tuncel, Emrullah. "Kur'ân Tedrisatında Harf Taliminin Önemi ve Usûlü". *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi* 7 / 1 (Ocak 2021), 372-397.

Yiğit, İdris. *Temel Meseleleriyle Kıraat ve Tecvid İlminde Lahn Olgusu*. İstanbul: Kitap Dünyası, 2024.